

HET KERSPEL BEEK IN DE LIEMERS deel 1

Speurtochten in de geschiedenis van John Thoben

Markegronden en bosmarken

De oorsprong van de nederzetting die uitgroeit tot het kerspel Beek ligt in het historisch duister verborgen. Uit de tijd vóór het jaar 1000 hebben wij bijna niets op papier en archeologisch bodemonderzoek, dat elders waardevolle informatie oplevert, vindt in Loerbeek en Beek nauwelijks plaats. Van systematisch onderzoek is zeker geen sprake; wat er aan archeologische vondsten in de loop van de tijd wordt geregistreerd, wordt bij toeval aangetroffen. In de stellige overtuiging dat het perceel Den Olden Oort op Loerbeek interessante gegevens verbergt, ga ik op een zaterdagmorgen in de herfst van 1966 met mijn drie zonen op zoek, gewapend met een grondboor. Gradus van Nierus Hendriksen, de bekende Beekse wethouder, die het perceel in deze tijd onder de ploeg heeft, staat er bij te glimlachen: "Dat zal wel niets worden, want ik heb hier vele, vele vrachten zand weg gegraven om de del achter mijn huis aan de Keulseweg op te hogen. En ik heb niets gevonden." Ook wij gaan in de late namiddag, na misschien wel 150 boringen, doodmoe en zonder resultaten naar huis.

Veronderstellingen

In heel West Europa stuiten historieonderzoekers op dit probleem. De gegevens van de ene plaats beginnen wat vroeger dan die van de andere, maar vaste aanknopingspunten voor de oorsprong van een nederzetting - althans van een middeleeuwse nederzetting - ontbreken bijna overal. En toch willen wij er graag iets over weten. Op basis van herinneringen aan die prille historische toestanden die in jongere geschriften en gegevens liggen vervat, proberen wij ons voor te stellen, hoe de nederzettingen tot stand komen. De oudere auteurs zijn sterk in het reconstrueren van deze nederzettingsgeschiedenis. Zij verzamelen van heinde en ver massa's archiefmateriaal en bestuderen dat tot op de naad. Dat zij heel veel baanbrekend en waardevol werk verrichten, blijkt wel uit het feit dat hun werken na meer dan 100 jaar nog worden herdrukt. Maar wij moeten deze boeken wel lezen door onze eigen historische bril: het beeld dat deze oudere auteurs vaak tot in de kleinste details schetsen, is door latere ideeën op basis van vondsten en studie op vele punten achterhaald. Zo is de mark "een der meest omstreden problemen der rechtshistorische literatuur; een vraagstuk dat sedert 150 jaar de gemoederen der geleerde wereld heeft beziggehouden", De hamvraag is steeds of de mark direct met de nederzetting al bestaat of in een later stadium ontstaat; daarmee hangt samen de vraag of de ontginningen worden ondernomen door individuele pioniers of door een commune, een gemeenschap die ieder lid zijn aandeel in de ontginningen door het lot toewijst. Denkt u nu vooral niet dat ik hier het laatste woord wil hebben. Er moet nog enorm veel onderzoek plaatshebben om de onderste steen boven te krijgen. Als die al überhaupt ooit boven te krijgen is! Ik deel alleen mee wat ik heb ontdekt. Misschien kan er ooit iemand iets mee aanvangen die dit onderwerp in groter verband bestudeert.

Mark en markgenoten

Wij hebben gezien dat de bevolking over het niemandsland dat door de voortdurende ontginningen steeds krappere is geworden, niet meer vrij kan beschikken. En dat betekent een ernstige bedreiging voor het boerenbestaan: zonder woeste grond, zonder weideplaatsen en bossen kan immers niet geboerd worden. Het is zaak duidelijke afspraken te maken en het ongecultiveerde grensgebied van iedere oase duidelijk te markeren. Daartoe steken de belanghebbenden de koppen bij elkaar: zij vormen een rechtskring,

een vereniging van personen die aanspraak maken op het gebruik van woeste grond. Het zijn de "geërfden": hun "erfenis" d.i. hun erfelijk grondbezit grenst aan de mark. Zij zijn de markgenoten en hun vereniging zelf wordt ook "mark" genoemd: zij laten de woeste grond voortaan onaangetast en gaan hem gemeenschappelijk beheren en exploiteren. Het woord "mark" stamt uit het gotisch, de taal van een oost Germaanse volksstam: marka betekent grensgebied. Het is verwant aan het Latijnse woord "margo" dat rand, marge betekent. Denk aan de marge van dit boekblad: het is de blanco ruimte rondom het bedrukte gedeelte. Zo is de mark de marge van niemandsland rondom de nederzetting. Mark wordt ook gebruikt in ruimere zin voor: door grensgebied omsloten, gemarkeerd gebied. Wij komen het woord "marca" voor het eerst tegen in een handschrift van het klooster Lorsch (DI), de Codex Laureshamensis van 793/794: daar worden inkomsten vermeld uit de mark van Apeldoorn, de mark van Valburg enzovoort. De markgenoten van Doetinchem kennen wij al: zij spelen een rol bij de stichting van het klooster Bethlehem in het jaar 1200. De vraag of deze oorkonde onecht is en of de datering van "het ontstaan van de mark aan die vermeende onechtheid moet worden aangepast en op omstreeks 1280 moet worden gesteld", laat ik in het midden. Feitelijk bestaat het instituut mark al lang, voordat het woord "mark" algemeen in zwang komt. In verschillende oude stukken ontmoeten wij begrippen en omschrijvingen die de aanwezigheid van een mark veronderstellen. In de eerste oorkonde van ons Beekse oorkondenboek van 828 wordt al gesproken over "alwat erbij ligt: groenlanden, weiden, wateren en waterlopen". Ook in volgende oorkonden treffen wij hetzelfde aan, bijvoorbeeld in 968, 970, 996, 1025, 1031, 1129, 1240. In 1240 wordt gesproken over houtwaren in Stokkum. Er gaat echter veel water door de Rijn, voordat de begrippen mark en markgenoten in hun technische betekenis zijn ingeburgerd. Markgenoten zijn dus grondbezitters die bepaalde rechten kunnen doen gelden op woeste gronden die aan hun landerijen grenzen. Stemrecht in de mark hebben zij niet als persoon, maar het ligt verankerd in hun grondbezit. Een markerichter wordt gekozen - in de praktijk boert hij op de grootste hoeve en hij moet een hengst, een beer en een jonge stier beschikbaar houden voor de buurtschap; onder zijn leiding neemt de vergadering van stemgerechtigden maatregelen voor de goede gang van zaken en tegen verstoringen van het evenwicht binnen de mark. Eén van die maatregelen, en wel de belangrijkste is: paal en perk stellen aan het vrije gebruik van het bos en nauwkeurig vastleggen, wie in hoeverre daarin gerechtigd zijn. Die markberechtiging wordt "weer" of "waar" genoemd: men spreekt van gewaarde erven of "weren" waaraan "waardelen" zijn verbonden, en wie daarop boert is een "weerfester". Kortom: de grondbezitters sluiten zich in het markgenootschap aaneen om hun gebruiksrechten op de ongecultiveerde gronden veilig te stellen en te handhaven tegenover nieuwkomers in de mark en tegenover landsheren die zich die gebruiksrechten trachten toe te eigenen. Een verdere scheiding en inperking van rechten vindt plaats, als iedere buurtschap zijn eigen deel van de gemene gronden en het bos krijgt toegewezen. Dan gaan wij spreken van een Stokkumer-, een Lengeler-, een Zeddammer- en een Loberkerbosch. Uit het bewaarde archiefmateriaal blijkt dat een hoeve gewaard kan zijn in een mark waarin hij zelf niet ligt. Grootlimbeek in Kilder heeft een slag in Loberkermark; het goed Hulskamp in Kilder is gewaard in Zeddammer- én Loberkerbosch. In 1240 wordt vermeld dat het goed Ulth op de Olden Oort op Loberker niet alleen gewaard is in Loberkerbosch, maar ook *m* Stokkumberbosch. U merkt op dat ik hier niet spreek over het Korterbosch en ook niet over de Beekermark. Wij hebben al gezien dat het Korterbosch oorspronkelijk geen gemene bosmark is: het is het restant van een "foreest" dat niet van meet af aan tot de oude hoeven behoort. Het grootste deel van dit bos is eerst later, wellicht na 1300, door koop in andere handen overgegaan. De Beekermark noem ik ook niet, omdat die rond het jaar

1000 en zelfs nog eeuwen later niet onder die naam bekend is. In 1240 is sprake van het Loberkerbosch dat -evenals het Stokkumer-, Lengeler- en Zeddammerbosch - grenst aan de buurschap van deze naam: Loberkerbosch. Beek begint zich pas aan het einde van de 10de eeuw te ontwikkelen rond de kerk "op de Beek". Als dit kerkdorp na verloop van tijd Loberkerbosch gaat overvleugelen, wordt het Loberkerbosch omgedoopt tot Beekerkerbosch. Let op: de nieuwe naam is niet Beekerkerbosch, maar Beekerkerbosch: het bos grenst immers niet aan Beek. Bovendien zijn wij aangeland in de tijd, waarin de naam mark in het Berghse land wordt gereserveerd voor de bosmarken. Een 's-Heerenbergerbosch of -mark heeft nooit bestaan, omdat de stad is gesticht op het territorium van de oorspronkelijke Stokkummerkerbosch.

Van marken naar bosmarken

In het bovenstaande spreek ik eigenlijk maar over één aandachtsveld waarmee de vergadering van markgenoten en de markerichter zich bemoeien, namelijk het opstellen van regels voor het gebruik van de bossen. Het is natuurlijk duidelijk dat er meer te regelen valt. In overgeleverde markerechten vinden wij bepalingen over het markegericht, over de boeten en over het toezicht in de mark; daarnaast worden keuren vastgesteld met betrekking tot sprokkelen en het kappen van hout - het steken van plaggen en turf - het recht van stoppelweide: na de oogst wordt het vee op de bouwlanden gedreven om te weiden - het akeren in de bossen: varkens worden in het najaar de bossen in gedreven om zich nog eens extra te goed te doen aan eikels en nootjes; zij worden "op de mast" gedreven en dat is hun galge-maal want als zij lekker vetgemest zijn, vallen zij onder het slachtersmes - het schutten van loslopend vee in het schutschot, waar de eigenaar het beest tegen betaling van een boete terug kan halen. Je kunt je afvragen waarom en wanneer de Berghse markgenoten zich praktisch uitsluitend voor de bossen gaan interesseren, zo zelfs dat hun markgenootschap zich verengt tot een bosmarkgenootschap. Met de naam "mark" worden in Bergh op den duur uitsluitend de bossen aangeduid. De voornaamste, misschien wel de enige reden waarom deze bosmarken ontstaan, is: dat de waardelen in de bossen in de loop van de tijd los komen te staan van de hoeven waarbij zij horen. Reeds uit de jaren 1320 en 1343 wordt gemeld dat waardelen in het bos Notlo onder Gendringen door de grondheren buiten de pacht worden gehouden om ze te verkopen of om er zelfde opbrengst van te genieten. De waardelen gaan een zelfstandig leven leiden: zij worden voor goed geld verhandeld en op den duur zijn er steeds meer markgenoten die geen grondheer zijn in de buurschap waaraan het bos grenst en waartoe het bos behoort. Zij speculeren op een winstgevende handel in hout die de houtdelingen opleveren. Het aantal speculanten wordt kleiner, als waardelen veelal in dezelfde handen komen. Deze mensen hebben vanzelfsprekend geen belangstelling voor de overige gemene gronden van de buurschap: de groene wegen, de heide en de weideplaatsen zijn alleen voor de landbouwende bueren zelf interessant. Het is duidelijk dat deze situatie nooit kan ontstaan zolang een eigenerfde buer zijn hoeve zelf bewerkt; zelfs ook nog niet zolang een hoeve horig is. Immers in die tijd heeft de grondheer de opbrengsten van de bossen praktisch zelf in de hand. Bovendien wordt het speculeren pas interessant, als het aanbod kleiner wordt dan de vraag. Volgens schattingen van insiders geeft de bevolking van heel West Europa tussen 1150 en 1300 een explosieve groei te zien: van 50 naar 73 miljoen inwoners. Bestaande hoeven worden versnipperd en op de woeste gronden worden talloze kleine bedrijfjes, zogenaamde katersteden, gesticht. Dit leidt tot vermindering van de bossen, terwijl tegelijkertijd de behoefte aan gerief- en brandhout enorm stijgt. De prijs van het hout gaat met sprongen omhoog; en dat is kostje voor speculanten op de boswaardelenmarkt. Dat deze ontwikkelingen voor de landbouwbedrijven niet gunstig zijn, is duidelijk. Hout dat voor het boeren levensnoodzakelijk is, moet nu worden gekocht: het is niet meer in de pacht begrepen. Na de overschakeling van horige naar

pachthoeve is dit een tweede fase in de steeds groeiende belasting, waaraan de boerenstand het hoofd moet bieden.

De Beekse pandschap

De ontwikkeling van mark naar bosmark vinden wij ook terug in de stukken over de verpanding van Beek in 1447. Als wij het contract aandachtig lezen en vergelijken met de daarmee samenhangende overeenkomst van 1460, krijgen wij een duidelijk beeld van de situatie. Wat is er namelijk gebeurd? De hertog van Kleef die heer is van de heerlijkheid Beek, is in een bloedige en alles vernietigende oorlog gewikkeld. De vinnige strijd staat als Eerste Keulse Oorlog of Soester Fehde (1444-1449) in de annalen opgetekend. De stad Soest gaat over naar de hertog van Kleef, maar de aartsbisschop van Keulen, Theodorik van Meurs, laat zich dat niet voetstoots welgevalen. Hij verklaart Adolf van Kleef de oorlog. Vorsten en steden kiezen partij en er ontstaat een wereldoorlog op kleine schaal. Steden worden belegerd en veroverd, dorpen worden geplunderd en platgebrand. Ook mannen uit Emmerik vechten mee aan de zijde van hun Kleefse landsheer. Op vrijdag na OL Vrouw Hemelvaart 18-8-1447 lijden zij een nederlaag tegen de Keulsen; er is een lijst bewaard van 70 Emmeriksen die in Bredevoort gevangen worden gezet. Op vrijdag na Kruisverheffing 15-9 komen de Keulsen naar Emmerik om de stad een gevoelige afstraffing te geven: 's-morgens om acht uur al dringt een krijgsbende van ongeveer 500 man paardevolk en zo'n 500/600 man voetvolk, Keulsen, Munstersen en Ghemensen, Emmerikse buurschappen binnen. Zij branden en plunderen en moorden en richten onherstelbare schade aan. Als de stad op "Gudesdag post Sancti Michaelis" woensdag 4-10 de balans opmaakt, blijkt dat de vijand alle vee uit de Heller (Netterden en Vrasselt) heeft geroofd en dat de stad Emmerik zelf naar schatting 9000/10000 Rijnse gulden schade heeft geleden. De grote stad ligt er verwoest en leeg bij; poorten, torens en muren /zijn geruïneerd. Door de oorlog komt de Kleefse schatkist op de rand van het bankroet te staan: de bodem is in 1447 goed te zien. Daar schiet hertog Adolf het rijmpje te binnen: "Bergh de Rijkste, Bronkhorst de Adelijkste, Baer de oudste, ten Bilant etc." Zij komen overeen dat Willem 5500 Rijnse guldens aan Adolf leent en dat Adolf "heel ind gantze kirspel van Beeck" en de Didamse bossen aan Willem in pand geeft. U kunt zelf in het oorkondeboek lezen wat dat allemaal inhoudt. Adolf verpandt "die grote marcke to Beeck" niet en reserveert die voor zichzelf: hij wil daar het brandhout halen voor de burcht Zevenaer, hij wil daar holtrichter spelen en een "schaeter", een schutter d.i. een koddebeier aanstellen om toezicht te houden in de mark. Als die vee in het bos tegenkomt dat daar niets te zoeken heeft, moet hij het "schutten": opsluiten "in enen schate (schutschot) bij der kerken tor Beeck". De eigenaar kan zijn beest terugkrijgen tegen betaling van een boete: als het 's-nachts wordt betrapt een oude konings tournoois (= een dikke uit Tours = 12 penningen) en als het overdag is betrapt de helft. Deze breuken zullen Adolf en Willem ieder voor de helft genieten. Maar "die heirlicheit... hoige ind side": de hoge en lage heerlijkheid over de bosmark krijgt Willem precies zoals over de rest van het pandgoed: hij wordt de landsheer van het hele kerspel Beek in de Liemers. De pandschap is nooit gelost en Beek is altijd Berghs gebleven tot vandaag de dag toe. Ook het tijns- en hoofdgeld dat jaarlijks betaald moet worden aan de "capelle to Sevenar" wordt niet verpand: aan de hand van een register zullen de ambtenaren van Willem voor de incasso zorgen. Een maand later wordt de grens tussen het kerspel Beek en de Liemers vastgesteld en "in den lande van den Berge" wordt "in allen kirspelen in kircken", bij kerkenspraak, de nieuwe situatie afgekondigd. Adolf doet alsof hij vanouds de baas is in Beekermark, dat hij er zelfs holtrichter is. Ook eigent hij zich gauw even alle gebruiksrechten van de mark toe. Hij matigt zich hier rechten aan die hij eigenlijk niet heeft. Landsheerlijke rechten heeft hij, ja: hij draagt die over aan Willem. Maar alle gebruiksrechten toch zeker niet: die zijn afhankelijk van de hoeven die hij in het kerspel Beek bezit, en zoals wij al weten

bezit hij er maar één: het goed To Cruijs (nr 233), waar thans de familie Gerritsen boert: Melkweg 3. Adolf geeft duidelijk een schot voor de boeg. Bovendien: wat hij doet, kan helemaal niet: met een variant op een bekend spreekwoord zaagt hij daarmee de bomen onder het boerenbedrijf vandaan! De hoge heren beslissen hier over de hoofden van hun onderdanen heen en het is wonderlijk dat de mensen deze onrechtmatige en voor het boeren onmogelijke toestand meer dan twaalf jaar nemen. Er is vast lang en breed over gediscussieerd; ik kan u die touwtrekkerij jammer genoeg niet schilderen, want ik ken het verloop niet: er zijn onvoldoende stukken in het archief bewaard. Maar het uiteindelijk resultaat van de discussie hebben wij op papier. Onder aanvoering van Agnes van Bronkhorst de abdis van Elten (zij wordt nadrukkelijk "holtrichtersche" genoemd en zij is dat ook vanouds) treden op 9 september 1460 de "gemeynen erfgenamen derselver marcken toe Beeck" aan om een scheiding en deling vast te leggen die zij met de Kleefse hertog overeenkomen. En er is hier niet alleen sprake van "Bekerbusch", maar ook van "Berckerbrueck": niet alleen bossen maar ook weideplaatsen, de mark dus in zijn oorspronkelijke ruime betekenis, ofschoon de term "bosmark" wordt gebruikt. De klok wordt teruggedraaid. Het bos en ook het broek worden in vier parten verdeeld; tweevierden van ieder behoudt de hertog en tweevierden van ieder wordt de erven toegewezen. Zij kunnen ermee doen wat hun goeddunkt. Ieders delen worden met kuilen begrensd: "gelaict, geraidt ind mit kuylen uytgesteken". Bovendien mogen de hoevenaars, "die huyslude", van het kerspel Beek hun vee vrij het bos in drijven, niet gehinderd door de hertog, maar ook niet door de geërfden. Wel wordt bepaald dat de jonge aanplant de eerste twee jaar met rust gelaten moet worden, maar dat is altijd al zo geweest. Leest u het stuk zelf eens na: het zal u opvallen dat er verschillende namen in voorkomen die wij ook ontmoeten in de lijst van waardelen van Beekermark van 1507. Feitelijk is dit nog maar een halve oplossing, want de Groote Beekermark die oorspronkelijk in zijn geheel ter beschikking staat van de Beekse hoeven, wordt gehalveerd. Maar de Kleefse hertog bereikt dat de helft van het bos waarin hij eigenlijk maar minimale gebruiksrechten bezit, nu zijn eigendom is. Over usurpatie gesproken! Vele jaren later, in 1661, komt het "Cleefsche Holt" opnieuw binnen ons gezichtsveld, als de hertog van Kleef die op 22-10-1647 de heerlijkheid Wehl voor 10.000 rijksdaalder aan Bergh heeft verpand, deze pandschap lost door in plaats van Wehl het Cleefsche Holt te verpanden aan Bergh Gravin Magdalene behandelt het bos als haar eigendom en stelt er meteen een eigen vorster aan: Willem Loeven uit Beek. Ook deze pandschap wordt nooit door Kleef gelost en het Cleefsche Holt blijft eigendom van Huis Bergh.

De Holtsprake

In de bosmark gelden gedragsregels en voorschriften die in de markerechten zijn vastgelegd. Je kunt je afvragen of deze rechten aanvankelijk mondeling worden overgeleverd en eerst later op schrift worden gesteld, of dat zij meteen bij het ontstaan van de mark schriftelijk worden vastgelegd. De kwestie is namelijk dat er uit de tijd vóór 1500 praktisch niets bewaard is: alleen uit 1465 een aanstellingsakte en een instructie voor de holtrichter respectievelijk in Stokkumer en in Lengelerbosch. Tot de oudste stukken behoren de lijsten van waardelen in Beekermark en in Korterbosch. Een soort wetboek of reglement, een "Marckenboick" uit de tijd van ontstaan van de bosmarken bestaat niet meer, wel een betrekkelijk jong markenboek van Beekermark (1507), de markerechten moeten bijeen gesprokkeld worden uit de berg paperassen die als "Gedeponeerd archief van de Berghsche Bosschen" in het archief Huis Bergh wordt bewaard. Om een tipje op te lichten van de sluier die over dit brok historie ligt, neem ik u mee naar de vergadering van bosmarkgenoten. Het is een prachtige stemmige herfstdag tussen Sint-Nicolaas en Sint-Lucia resp 6 en 13 december 1540. Op de "Hooge Brink" vóór "De Roos" waar de Beekse

parochieherder woont, staan een tafel en banken opgesteld voor de holtsprake. Op de achterste rij zoeken wij ons een plaatsje, vanwaar wij alles goed kunnen bekijken. Het is nog vroeg: de nieuwe dag begint en het zonlicht steekt met gouden stralen het reliëf van het Bergherbos af. Het kerkklokje nodigt de parochianen naar de vroegmis en wij zien de pastoor over het wildrooster het kerkhof op stappen. De windvaan op het dak van de kerk schittert in de zon: het is Sint-Petrus met de sleutels: hij neemt letterlijk en figuurlijk de hoogste plaats in: hij is immers de patroon van het kerspel Beek. Links naast het rooster tegen de muur staat het schutschot waar de paarden en de koeien, de zwijnen en de schapen worden opgesloten die op verboden terrein worden aangetroffen. Daarachter is "de smit" tussen de kerk en de zandweg naar Elten: het is de werkplaats van de dorps-smid die hier al eeuwen lang, misschien al wel 1000 jaar, met vuur en ijzer aan het werk is; het geluid van ijzer op ijzer werkt mee aan de plechtige sfeer van deze prachtige morgen. Midden op de Brink staat de linde, zoals dat hoort: de linde is een gewijde boom. Onder de linde wordt recht gesproken, worden contracten gesloten en verklaren meisjes en jongens elkaar hun prille liefde. Zo'n linde kan wel duizend jaar oud worden. Praktisch alle dingplaatsen waar naar landrecht recht wordt gesproken, worden overschaduwd door een linde: de veemlinde in Dortmund bijvoorbeeld waar het veemge-richt de bank spant om zware misdrijven als roof, moord en brandstichting te berechten, is ver over de grenzen bekend. Onder de tafels en banken scharrelen kippen; zij hebben het nog nooit in de kop gekregen om andere eieren te leggen dan scharreleieren. Op de mesthoop naast de weem kraait de haan van de pastoor en zijn zwijnen en geiten beginnen hun dagelijkse strooptocht door het dorp om hun kostje op te doen. Ja, de pastoor boert ook; iedereen in de buurschap boert: dat is de grondslag van het menselijk bestaan. Maar nu moeten die mannen toch langzamerhand komen, want de holtspraak moet "bij climmender sonne ante twaalf uyren" plaatsvinden. Zo staat het op de plakaten die bij de invalswegen aan de bomen zijn gespijkerd: aan de Heienpaol op het scheij van Elten (de paal tussen de beide heien: de Beekse en de Eltense), bij Grootlobberick aan de weg naar Doetinchem en aan de weg achter de Bijvank voor mensen die uit Zevenaar komen. De pastoors van Beek, Elten en Zeddum hebben het ook van de preekstoel afgekondigd: alle nieuwtjes die voor de mensen van belang of interessant zijn, worden "bij kerckenspraek" gepubliceerd. De bode van Beek en de schuit van Elten zorgen daar altijd voor. In de verte horen wij de eerste gasten aankomen: dof ploffen de paardenhoeven op de lichtelijk bevroren zandgrond: het is al ver in de tijd en het kan 's-nachts aardig vriezen. Als het te koud ofte slecht weer is, wordt de holtsprake in de kerk gehouden en als dat niet kan "in Johan Kremers huys" of "in Zweer Dreyers huys". Maar de ideale plaats is toch onder de blote hemel; als dat helemaal niet kan, neemt de rechtbank bij voorkeur plaats in een gebouw met een nagemaakte hemel: het plafond in de rechtszaal is als een hemel geschilderd in blauw met flonkerende sterren. De mannen stallen hun paarden in en bij het schutschot en nemen plaats op de banken. De meesten kennen elkaar en al spoedig gonst het onder de linde van gezellige kout. Wij zien Clais Budde en Wolbert en Clais Visser, Johan Everwijn en Lambert opt Loit, Rutger Wynholts en Derick van den Bongert en Jacob Eskens, Daem van de Landweer en Derick van Rees en vele anderen. Allemaal namen die je in de archieven telkens tegenkomt. Het zijn de lui die geld hebben. De gewone man vind je in de archieven niet: die heeft niets te vermaken, niets te verdelen en niets te kopen ofte verkopen. Daar is ook de landdorst Bernt van Hack-foirt; hij vertegenwoordigt graaf Oswald van den Bergh die ook geërfd is in Beekermark. Hij neemt wel een air aan dat hij de voornaamste man is vandaag, maar dat is niet hij, maar Ot van Telligt, de drost van Elten; zonder hem kan het hele feest niet doorgaan, want hij moet de holtspraak voorzitten. Zijn "gnedige vrouwe" is namelijk vanouds erfholtrichterse in Bee-

kermark: "Wie een abdisse is tot Elten is een holtrichter to beke. En dat is logisch, want het stift Elten is evenals vroeger graaf Wichman de grootste grondheer in het kerspel Beek en bezit bijgevolg ook de meeste waardelen in de bosmark. De abdis doet zelf niet zoveel aan dat holtrich-terschap: daar heeft zij haar mannetjes voor, maar zij beslist wel of er in de Beekermark een deling gehouden mag worden. Dat wordt ieder jaar netjes schriftelijk aangevraagd; zij zegt praktisch nooit "nee", want de holtsprake vindt sinds 1504 praktisch elk jaar plaats; maar zij kan weigeren. Achter de tafel nemen plaats: de holtrichter Ot van Tellicht en de twee markgenoten die als oorkonders (=keurnoten) optreden: vandaag zijn dat Clais Budde en Clais Vysscher. Dan is er de markeschrijver en ook de twee vorsters zijn present; Henrich Svmonss is de nestor in dit ambt: hij bekleedt die functie al jaren: in de holtspraak op dinsdag na Driekoningen 1514 heeft hij "synen Eidt gedaen ast behoirt" en plechtig beloofd dat hij beboeten zal wat beboet moet worden, schutten wat geschut moet worden, alles overeenkomstig het markenboek dat hem ter hand is gesteld: "hie sall wrogen dat wruechber is, schutten dat schutber is, allet na den marckenboeck dat men on sal auergeuen. dat on got help ind alle syn heiligen". De holtrichter heft zijn hand en de holtsprake begint. Eerst wordt het "Marckenboock verlesen"; wij zouden zeggen de notulen van de vorige holtspraak worden aan de vergadering voorgelegd. Clais Visser leest: "Vp dynxdach post Lucie virginis Anno domini xxxix heftmen geholtspraickt tot beeck in die kercke van beker marcke. Ind men en sall nyet hoger deylen dan id slach vp vij foeder holtz. Ind die dynghe Ind ander puncten hailden gelick in Lengell Ind Stockem. To deylsluyde gesat daem vanden landweer Ind wolbert vysszer. Ind Wolbert vysszer heft vp en ...s spraick j slach holtz geheyten Rutger tAucr-beeck ... is marckgenoit worden vp dach der holtspraicke vurszegl." "Iemand iets aan te merken?" vraagt de holtrichter. Niemand. Naast mij hoor ik mompelen: "Dat klopt: vorig jaar zaten we in de kerk vanwege de regen". "En we zijn goed aan onze trekken gekomen: zeven voer hout is een beste bult. Dat kan natuurlijk niet elk jaar." Ik vraag aan Johan Eskens die naast mij zit: "Wat hebben Lengel en Stokkum eigenlijk te maken met Beekermark?" "Nou, ze hebben eigenlijk niets met elkaar te maken: vroeger toen de waardelen nog onverbreekelijk aan de hoeven verbonden waren - dat kan nu zo'n dikke honderdvijftig jaar geleden zijn - had iedere mark zijn eigen markenboeck en niemand zou erover peinzen de holtspraak van Beekermark te houden buiten Beek. Maar dat is verleden tijd: vandaag de dag zitten hier al heel wat lui die enkel en alleen voor de holtspraak naar Beek komen. Zij hebben zich een waardeel gekocht los van een geërfde hoeve en op grond daarvan worden zij markgenoot en mogen zij hier het spelletje meespelen. Wolbert Vysszer is er zo een. Datzelfde gebeurt in de andere bosmarken. Verschillen zijn er praktisch niet meer, alles verwatert: het is één pot nat welk markenboek gehanteerd wordt. Het komt nog een keer zover dat die markgenoten van Beeker-mark helemaal niet meer naar Beek komen, maar dat er één hollsprake voor alle bossen tegelijk gehouden wordt, bijvoorbeeld in 's-Heerenberg. Daar hebben ze een paar jaar geleden, in 1531, een heel mooi nieuw raadhuis gebouwd; daar zou dat heel goed kunnen. Ik denk ook dat graaf Oswald er achter zit: die heeft graag een vinger in de pap. Een paar jaar geleden is er al deining over geweest en toen is "omb der Vreede will" in 's-Heerenberg, "then Berghe" geholtspraeckt. Nieuwkomers als Wolbert Vysszer worden meteen voor het karretje gespannen om het werk te doen: hij heeft dit jaar helpen delen." Intussen hoor ik de holtrichter zeggen dat ook dit jaar de spelregels van Lengel en Stokkum gelden en hij brengt een voorstel in stemming om het volgend jaar niet meer dan zes voer of "slopken" (van slepen: = wat je eruit sleept) aan elk waardeel toe te delen: het bos kan echt niet meer lijden. "Dat moet dan maar", hoor ik brommen. Dat is altijd nog veel meer dan jaren geleden: op 1522 meldt het markenboeck: "men is by den gerneynen erven eyndrechtlick averkomen ind geslaten, dat men nyet hoger noch vorder deylen en sall dan twee slopkens, die nyet beter en sullen wesen

dan die weerde van en halve Philips gulden". Dat is jaren zo gebleven. Als je al die jaren op een rijtje zet, dan kun je zien met welk een mentaliteit met het bos wordt omgesprongen. Met het voorstel om Clais Bodde en Gaert Spronck tot deelslieden te benoemen, gaat alle man accoord. "Wat doet zo'n deelsman eigenlijk?" vraag ik Johan Eskens. "Nou kijk: je hebt altijd twee deelslieden, elk jaar andere, en die gaan in het najaar met de hollrichter het bos door om het hout niet het bosijzer van de mark te merken en in "farcelen" in te delen. Delen is een heel verantwoordelijk baantje. En je moet je ook wel aan de afspraken houden, want als je méér deelt dan op de holt spraak is besloten, dan raak je je baantje, je hout en al je rechten in de mark kwijt: 'Ind deden die deylsluyde daerenbaven ind vorder deylden, so sullen sie verlaeren hebben oir holt in der marck dat jair, ind sullen voirtan verfallen wesen van oir marckgenotten recht, also dat sie nyet meer deylen off enich profyt van den marck vurszegt hebben en sullen'. Zo staat het in het markenboek. Zo'n deelsman moet natuurlijk wel het klappen van de zweep, of liever het zwaaien met het bosijzer kennen. Voordat ik zelf in 1516 ben gaan delen, heb ik in 1515 meegelopen om te 'sien Ind leren deylen' en 'umb der dey-linge wissz to werden". De holtrichter stelt nu twee nieuwe markgenoten voor: "Herman Thonis Rentmeister mynre vrouwen te Elten" en Derick Groten? "Die Thonis ken ik wel, maar wie die Groten is, weet ik niet", fluistert Jan Eskens mij in het oor; "dat zijn weer een paar van die gelukzoekers!" Formeel is de zaak in orde, zegt de holtrichter: voor de rechtbank van het Landdrostambt Bergh heeft Thonis twee slagen gekocht en Groten één slag. Zij kunnen dus de boseed afleggen "ut juris est", als recht is, d.w.z. zoals het markenrecht dat eist. Nu gaat de holtrichter over tot "het trecken der laeden": de eigenlijke houtdeling. Eigenlijk is het een soort tombola, een loterij. Eén van de twee oorkonders overhandigt de holtrichter de loten die hij uit een mandje trekt: het zijn stevige perkamenten strookjes van ongeveer 95 x 22 mm, waarop de namen van de waardelen staan geschreven. De holtrichter roept de namen af en de markeschrijver noteert ze op de lijst, waarop de zes gangen door het bos staan aangetekend die holtrichter en deelslieden hebben gemaakt om het hout aan te tekenen en de farcelen vast te stellen. "Hoe gaat het nu verder?" wil ik weten en mijn buurman legt uit: "Iedereen moet nu zorgen dat zijn hout vóór Pasen is gekapt en vóór de eerste mei is weggehaald uit het bos, want: 'wes up Paischavent nyet gehouwen ind up Meyavent nyet uytgevort en weer, sall mercke wesen sonder middelen off unschult' - anders vervalt het hout zonder pardon aan de mark. De vorsters zorgen ervoor dat alles volgens de regels verloopt." "Dat was het dan", zegt Ot van Tellicht en hij sluit de vergadering. Er is dit keer niets bijzonders te behandelen. Geen kwesties over eigendomsrechten van een waardeel zoals in 1528: Jan Spaen werd toen markgenoot op het slag "Die Heren van Arnhem Berinkchuysen" dat hij van Smullinck had gekocht. Maar niemand wist precies hoe dat zat. Al jarenlang had niemand aanspraken op dit slag doen gelden, zodat "die gemeyn erven dat jaerlix verdroncken hebben int wynhuys". Geen markgenoten die met een vals bosijzer actief zijn geweest om zich te verrijken. Het originele bosijzer van Beekermark wordt op Eltenberg zorgvuldig bewaard. "Maar is er dan nooit hout gestolen? En heeft er helemaal geen vee in het schutschot gezeten?" vraag ik. "Zeker wel", zegt mijn buurman, "maar breukzaken waar je boeten mee oploopt, komen voor de rechtbank van het Landdrostambt op het stadhuis in 's-Heeren-berg. In het markenboek staat: "dat die voirsters ... van puydage tot puydage oir wrogen sullen laten upschriven by verlieys oirs Amptz": de puidag is de dag waarop de afkondigingen worden gedaan." En inderdaad: wij vinden dit soort zaken in de gerichtsp protocollen van het Landdrostambt Bergh. De holt spraak wordt nu besloten met een feest, waar behoorlijk wordt gegeten en gedronken. De geinde boeten worden veelal omgezet in spijs en vooral in drank.

Waardelen in de bossen

U zult zeggen: dat is wel een aardig verhaal, maar waar vind je daar sporen van in de geschiedenis? Oude rechtsinstituten hebben in het algemeen een zeer taai leven en zo is het ook met de rechtsregels die door de markevergadering worden opgesteld. Hiervan hebben ons alleen de uitlopers van de mark, de bosmarken, bereikt. De archieven van deze bosmarken bevatten de laatste overblijfselen van de oude rechtsorde. In die archieven vinden wij dus onze aanknopingspunten. In het Berghse land bestaan zeker in 1240 reeds vier bosmarken: het Stokkumberbosch, het Lengelerbosch, het Zed-dammerbosch en het Loberkerbosch. In deze bossen tel ik respectievelijk 31, 23, 105 en 92 waardelen, ook slagen genoemd. Hiervan worden er respectievelijk 5, 5, 15 en 14 gereserveerd voor functionarissen van de bosmark: de holtrichter, vorsters, deelsüeden, markeschrijver, en voor geestelijke functionarissen zoals de pastoor, de koster en de Paters Franciskanen Observanten van het klooster in de Briemer bij Emmerik. De resterende slagen zijn de waardelen die oorspronkelijk bij de gewaarde erven behoren. Dit zijn er voor het Stokkumberbosch 26, voor het Lengelerbosch 18, voor het Zeddammerbosch 90 en voor het Loberkerbosch 88; in totaal 222. Zo'n waardeel moet je niet territoriaal zien: het is geen aanwijsbaar grondstuk in het bos, maar het is het recht op een aandeel in de opbrengst van het bos. Mensen die deze materie grondig bestudeerd hebben, verzekeren ons dat het aantal waardelen in de loop der eeuwen nooit is gewijzigd, evenmin als het aantal hoeven. Dit kan ook niet, want bij de eerste uitgifte is alle aandeelsrecht opgedeeld. Wel varieert natuurlijk de opbrengst van elk waardeel van jaar tot jaar: het ene jaar is er veel, het andere jaar weinig hout te kappen. Soms wordt maar een "matige deyling" toegestaan om liet bos niet helemaal te ruïneren. Dat het aantal waardelen in de loop van de tijd hetzelfde is gebleven, is een interessant gegeven. Aan de hand van de lijst kunnen wij dus vaststellen, hoeveel vol gewaarde erven er in het Berghse land zijn, als de waardelen worden toegewezen: in totaal 222. Als wij ervan uitgaan dat elke volle hoer bij de toewijzing die zoals gezegd zeker vóór 1240 reeds zijn beslag krijgt - tenminste over tien morgen bouwland kan beschikken, dan komen wij tot een landbouwareaal van 2220 morgen voor het hele Berghse land, verdeeld over vier buurschappen: Stokkum met 260 morgen, Lengel met 180 morgen, Zeddum (met Vinkwijk) met 900 morgen en het kerspel Beek met 880 morgen. - Ter vergelijking: in 1822 omvat de hele gemeente Bergh 2922 morgen (= bijna 2264 hectare). Er is dus in de loop van circa zes eeuwen niet zo bar veel bij gekomen: ruim 31%. Nog interessanter wordt het als wij de namen van de waardelen onder de loep nemen. Het is een waar monnikenwerk, want die namen beginnen pas te spreken, als wij het parallel lopende archiefmateriaal doorworstelen. En dat is voor Bergh een onwijze massa. Duidelijk is dat elk waardeel de naam draagt van een gewaard erf, waaraan het oorspronkelijk wordt toegedeeld. Het beroerde is nu dat een hoeve op verschillende manieren kan worden aangeduid. Ik ben ervan overtuigd dat elke hoeve bij zijn stichting oorspronkelijk een "echte" naam krijgt. Daarmee bedoel ik een naam die iets zegt over de ligging van de hoeve in zijn plaatselijke situatie. Bijvoorbeeld: Averbeek, Broekhuizen, De Ham, De Pes, Groot Lobberik, Comperwijk, Sompskamp (alle in het kerspel Beek), Hulskamp, Kornhorst, Nienhuys, Nonnegoed, Padevoort, Swaleborg (in het kerspel Zeddum). Vervolgens kan een hoeve worden aangeduid met de naam van een eigenaar die hem zelf bewerkt, door horigen laat bewerken of in pacht uitgeeft. Bijvoorbeeld: Bilderbeekstede, Pielstede (in Beek). Soms kan men zich afvragen of de familie de naam heeft gekregen of gegeven aan de hoeve, bijvoorbeeld: Kornhorst, Seps (onder Zeddum). Tenslotte wordt de hoeve vaak ook aangeduid met de naam van de hoevenaar die op het goed boert. Hoewel de hoeve vaak van hoevenaar verandert, maak je toch mee dat zo'n pachtersnaam hardnekkig aan een hoeve blijft kleven en de eeuwen trotseert. Bijvoorbeeld: Boddenstede en Hendrik Wannersgoed in Beek. Vooral is dit het geval als de

naam zodanig is afgesleten, dat het schijnbaar een "echte" naam is geworden. De Kolkstede is bijvoorbeeld zo'n naam: de hoeve heet eigenlijk "Kocksstede" naar Derk Jansen Koek die er in de 17de eeuw jarenlang op boert. Iedereen denkt (ten onrechte) dat hij gesticht is aan een kolk. Iets soortgelijks is het geval met de "Keulsestede" op Loerbeek: je denkt daarbij aan Keulen en er wordt ooit een heel verhaal omheen gesponnen over postkoetsiers uit Keulen die hier hun paarden komen verversen. Dat klopt niet, want de naam is eigenlijk "Kaelsstede", de hoeve van de familie Kael of Keultjes die hier in de 16de eeuw boert. Het feit dat Doctor Haes in Keulen in de 17de eeuw eigenaar is, versnelt het slijtageproces. De "echte" namen zijn m.i. de oorspronkelijke en op een gegeven moment komt het in de mode persoonsnamen te gebruiken. De oorspronkelijke namen raken in vergetelheid. Het kost veel moeite ze op te sporen, want zelden komen de verschillende soorten namen naast elkaar in één archiefstuk voor. Het zal u duidelijk zijn dat je aan de naamlijsten op het eerste gezicht geen touw vast kunt knopen. Zeker is dat alle namen behoren bij een hoeve, maar de vraag is: bij welke hoeve behoren die persoonsnamen? Bij dit eindeloze puzzelwerk ben ik op de eerste plaats tot de ontdekking gekomen dat de waardelen de namen dragen, waarmee de gewaarde erven worden aangeduid in de tijd waarin de lijsten van slagen op schrift worden gesteld. De lijst van Loberkerbosch is de oudste: hij dateert van 1507 en het bos heet dan al Beekermark. De oudste lijsten van Stokkumer-, Lengeler- en Zeddammerbosch dateren van 1573. De slagen in Beekermark zijn in 1507 misschien voor het eerst op schrift gesteld; zij zouden dan voordien mondeling zijn overgeleverd. Dat zou verklaren waarom veel namen totaal afgesleten en soms helemaal verbasterd aan het "marckenboick" worden toevertrouwd. Opmerkelijk is ook nog dat het aantal "echte" namen in de lijsten van Stokkumer-, Lengeler- en Zeddammerbosch uitermate gering is; in die van Loberkerbosch zijn er nog zeer veel. Komt de "persoonsnamenmode" misschien tussen 1500 en 1570 in zwang? Of wijst het gebruik van persoonsnamen - en nu kom ik aan mijn tweede ontdekking - erop, dat al die waardelen al los staan van de erven waarbij zij oorspronkelijk horen? Wij weten al dat veel waardelen in de bossen op den duur van de pacht worden uitgesloten en zodoende een zelfstandig leven gaan leiden: zij worden los van de hoeven beheerd en verhandeld. In het algemeen wordt aangenomen dat dit al heel vroeg, in de 14de eeuw (1300-1400) misschien zelfs al, gebeurt. Mijn ontdekking is echter dat althans in Beek de band met de hoeven van het leeuwendeel van die waardelen in de 17de en van vele zelfs in de 18de eeuw nog bestaat. Hierdoor wordt het mogelijk ook aan de hand van jonger archiefmateriaal - dat uitvoeriger is omdat er veel meer van bewaard is gebleven het oorspronkelijke verband te reconstrueren. Op de derde plaats heb ik ontdekt dat namen van waardelen die bestaan uit twee of meer persoonsnamen, te verklaren zijn uit een deling of splitsing van rechtsaanspraken, meestal ontstaan door erfdelingen. Het zijn de "ommegangers", dat wil zeggen: de jaaropbrengst bij de houtdeling wordt niet onder de gerechtigden verdeeld, maar om de beurt genieten zij de hele jaaropbrengst. Bij de bespreking van "Hoeven, Katersteden en Daghuurdersplaatsen" zullen wij proberen vast te stellen bij welke hoeven de waardelen in Loberkerbosch = Beekermark behoren.

Einde van de bosmarken

De plannen van de Nationale Vergadering om Frankrijk een grondwet te geven, waardoor de macht van adel en geestelijkheid wordt beknot ten gunste van de volksvertegenwoordiging, schieten ook bij koning Lodewijk XVI (1754-1793) in het verkeerde keelgat: hij trekt zijn troepen samen in Parijs om de plannen desnoods met geweld te verijdelen. Dat is het sein voor het Parijse volk om de gehate gevangenis de Bastille te bestormen en te verwoesten: 20 juni 1789. Het is het startsein voor de Franse Revolutie die de gedachtenwereld niet alleen van Frankrijk, maar van heel Westeuropa op zijn kop zet. Instellingen en regels die eeuwen en

eeuwen rechtskracht hadden, worden overboord geworpen. Feodale toestanden zijn vies en moeten worden opgeruimd. Op alle fronten. En door de opruimingswoede worden ook bestaande toestanden meegesleurd die de eeuwen door hun deugdelijkheid bewezen hebben. Oude gebruiksrechten worden tot bezitsrechten verklaard. Bij publicatie van 25 maart 1795 wordt het leenstelsel afgeschaft, maar het duurt jaren voordat alles is geregeld. Artikel 16 van de Staatsregeling van 1801 luidt: "Het leenrecht wordt geheel afgeschaft, en alle leenroerige goederen gehouden voor allodiaal. De wet zorgt voor de schadeloosstelling der leenheeren. De Markenwet van 1809 bepaalt dat een geërfdenorganisatie moet worden ontbonden, als de leden hiertoe met meerderheid van stemmen besluiten. Niet alle marken staan te dringen om deze wet toe te passen: de ene mark wordt eerder, de andere later opgeheven en er zijn zelfs marken, op de Veluwe met name en in Het Gooi [de zogenaamde Erfgooiers), die helemaal niet worden opgeheven maar worden omgezet in een vennootschap. De geërfden van de Berghse bosmarken grijpen de gelegenheid om hun mark op te heffen met beide handen aan. De bossen verkeren al jaren in een deplorabele toestand. In zijn gildeboek noteert "Frans Haffkenschyd gilde Schrijver en Cusier" van Beek: 1794 "Ook is in het selfde jaar de Bergse Bosschen die Seer complesant van Bueke en Eyke boomen waaren in het geheel verruweneert en op Stompen gesel, en veel wilde Hertten waaren daar in, Soo dat ickse wel met vijftwintig aan een trop hebbe gesien, maar als doen ook alle verdweenen dat men nu geen meer siet. Het gouvernement keert wel een schadevergoeding uit van 24.000 gulden, maar de markgenoten zien er geen heil meer in die in het bos te steken: zij verdelen dit geld onder elkaar. In 1799 worden de eerste besprekingen gehouden over verdeling van de Berghse Bossen en op 4 maart 1800 wordt met meerderheid van stemmen besloten de bosmarken op te heffen en de gronden te verdelen. De volgende bos-markgenoten brengen hun stem uit. C.H. van Nispen namens het Huis Bergh, E.J. de Nerree namens haar vorstelijke Doorlugt, namens het Capittel en namens den Amptman Streuf te Elten, G.J. de Leeuw van Coolwijk als Rentmeester der geestelijke goederen, H.J. Vermeer namens deszelfs vader J.J. Vermeer, J. van Huet, H. de Leeuw, van Coolwijk, David Berendsen, J.A. Gosens namens de Probstij van Emmerik en namens Arnold van de Sande, J.H. Claessens namens de Kruijs en Frater-Heeren van Emmerik en namens het Agnes-Convent van Emmerik, C.H. Geuring, N. Kok namens de Roomsche Weesen van Emmerik en namens vrouwe Douairière de Vielman te Dusseldorp, J.W. van Munster voor hem zelve en namens zijn broeder J. van Munster, Dorothea Seegers namens haar Moeder Alijda Thijzen, Jan ten Oever, Arend Kniest, Albert Hetterscheid, Jan Louis Hetterschee, Jan Herfkens, Oswald Limbeek voor hem zelve en namens Jan Dijker Junior en Senior en namens die zijn broeder Oswald Dijker, namens Meijnoldus Boeseken, namens Arend Aalbers en namens Dries te Boekhorst, Hendrik Veldman, J.B. Vink voor hem zelve en als deelsman en namens J.H. Borkus, Oswald Craaijvanger, Jan Rozendaal voor hem zelve en namens Frans Both - Willem Dijkman, H. van Zalingen voor hem zelve en namens de Gereformeerde Kerk te 's-Heerenberg, T. Otterbein, W. Kruijs en Teetsch namens de Gereformeerde Kerk van Emmerik, Jan de Both, Hendrik Kok namens het Gasthuis te 's-Heerenberg, Jan Kok namens de stad 's-Heerenberg, Antoon de Haas, Toon Scheers, Matthijs Booms, Frans Roos voor zijn moeder, Derk Overgoor voor hem zelve en als holtrigter, Jan Derk Jansen voor hem zelve en als deelsman, voorts namens de dochteren Wijnands, Evert Poor voor hem zelve en als deelsman, A. Rietveld als holtrigter van Stokkumberbosch. Het duurt nog jaren voordat dit vèrstreckende principebesluit zijn vervolg krijgt. Na grondige voorbereiding vindt op 24 april 1813 "na voorgaande driemaalige Insertie der Publica-tien in het Staatkundig dagblad van den Boven-IJssel, driemaalige afkondiging in de Kerken van het Voormalig Ambt Berg en van het Gemeentehuis der Stad 's Heerenberg en affixien van de Publicatien aan de kerkdeuren en de

deur van het Gemeente Huis van de Stad 's Heerenberg en op de uiterste Grenzen van gemelde voormalig Ambt Bergh" ten overstaan van "Meester Gerhard Haesebroeck Keizerlijke Arrondissements Notaris" de deling bij loting plaats. Alle bosmarken met hun waardelen worden volledig opgevoerd. Het zou interessant zijn deze namen van waardelen te leggen naast die van de 16de-eeuwse lijsten: de naamsverbastering is de laatste drie eeuwen gestadig doorgegaan, ondanks het "Marckenboick". Die markenschrijvers werken blijkbaar op hun geheugen zonder na te kijken wat zij of hun voorgangers vroeger hebben opgeschreven. Interessant is ook de waarde waarop een waardeel wordt getaxeerd (in guldens-stuiverspenningen). Een waardeel in Lengelerbosch 16-05-08, in Beekermark 16-09-14, Stokkum-merbosch 20-16-00, in Zeddammerbosch 30-13-04, in Korterbosch 83-03-00. Hier ontmoeten wij weer het opvallende verschil in waarde tussen waardelen in Beekermark en in Korterbosch: een verhouding van circa 1: 5.

Geërfden in de Graafschap Bergh

Wij keren nog even terug naar het begin van dit hoofdstuk. Daar vindt u als definitie: "Markgenoten zijn dus grondbezitters die bepaalde, rechten kunnen doen gelden «p woeste gronden die aan hun landerijen grenzen". Het zijn grondbezitters, geërfden: eigenaars van een gewaard erf in de mark in zijn oorspronkelijke ruime allesomvattende betekenis: "weideplaatsen, heide, veen, turfland, wegen en stegen, waterpoelen en waterstromen en ook de bossen". Dat hebben wij gezien. Nu hebben wij in dit hoofdstuk ook een ander soort geërfden leren kennen: mensen die geërfd zijn in de bosmarken, bosmarkgenoten. Het zijn geërfden in een meer beperkte zin: zij behoeven geen grondheer te zijn in Beek: zij bezitten erfelijk hun waardelen in de bosmark. Wij hebben gezien dat hun aantal steeds kleiner wordt, als de waardelen los komen te staan van de hoeven: de waardelen worden een object van speculatie. En nu wil ik nog een derde soort geërfden aan u voorstellen: de geërfden in het Graafschap Bergh. Het zijn de grootgrondbezitters en hun vertegenwoordigers. De landdrost die de graaf in alle zaken van bestuur en rechtspraak vertegenwoordigt, roept ze schriftelijk ter vergadering op het stadhuis te 's-Heerenberg bijeen:

01. de vertegenwoordiger van Huis Bergh
02. de vertegenwoordiger van Gedeputeerden van Zutphen
03. de vertegenwoordiger van de Abdis van Eltenberg
04. de vertegenwoordiger van Deken en Kapittel van Emmerik
05. de bewoner van de Kemnade
06. de bewoner van de Hoogesorge
07. de bewoner van de Woldenborg
08. de bewoner van Het Loo
09. burgemeester en schepenen van Emmerik
10. burgemeester en raad van Doctinchem
11. burgemeester en schepenen van 's-Heerenberg.

Ik geef een kleine toelichting bij dit elftal.

01. Hij treedt op voor de graaf van Bergh als grootgrondbezitter.
02. Gedeputeerden van Zutphen zijn beheerders van de genationaliseerde goederen van het voormalige klooster Bethlehem.
03. Het stift op Eltenberg kennen wij reeds als grootgrondbezitter.
04. De "Heren van Emmerik" zijn belangrijke grondheren.
05. 06, 07, 08 zijn de bewoners van "havezathen": dit is een predikaat dat gegeven wordt aan een "adelycken getimmer", een adellijk stenen huis van allure dat de adellijke eigenaar zelf bewoont. De bewoners van de havezathen zijn als regel grootgrondbezitters. Het aantal havezathen is niet altijd gelijk en er wordt ook regelmatig om getwist. De Bijvank in Beek is weliswaar een adellijk huis van allure, maar het wordt nooit een havezathe omdat de adellijke

bezitters er niet hun domicilie hebben.

09,10,11 worden uitgenodigd als vertegenwoordigers van hun stadgenoten die grondbezitters zijn in Bergh. De voornaamste taak van de geërfdenvergadering is: het uitschrijven van de verpondingen = de grondbelasting voor het Landdrosambt Bergh en het afhoren van de verpondingsrekeningen die de ontvanger voorlegt. Zij zorgt ervoor dat de aanslag in Zutphen wordt voldaan en van het restant worden de ambtslasten betaald, bijvoorbeeld onderhoud van wegen en bruggen. Deze geërfden blijven in functie tot 1828: in de vergadering van 2 maart 1825 wordt een commissie ingesteld om tot liquidatie van dit publiekrechtelijk lichaam te komen. Hierin hebben zitting: Lodewijk Carel Jacob van Nispen administrateur van Huis Bergh, mr Arnold Rietveld schout van het ambt Bergh, mr Frans de Both notaris, en Willem van Ditzhuyzen rentmeester van Huis Bergh. Het archief van Geërfden in de Graafschap Bergh is voor onze Beekse geschiedenis van groot belang: wij komen hier direct in contact met de mensen van Bergh. Op de eerste plaats via de verpondingskohieren en maancedullen waarin de mensen resp. worden aangeslagen en aangemaand, maar er zijn ook lijsten van landerijen en vloglanden (= losse stukken bouwland die niet tot een hoeve behoren maar afzonderlijk worden verpacht), andere belastingen: hoorngeld (= belasting op rundvee), morgental (= aantal morgens land) en impost (= accijns), contributie (= bijzondere heffing ten tijde van oorlog), declaraties van geleden schade. Omdat speculerende renteniers leven van de opbrengst van allerlei bezittingen, komen wij hen overal tegen: onder alle drie soorten geërfden. Dit is ongetwijfeld de reden waarom er in het Resolutieboek van Beekermark een paar maal sprake is van een holtpraak die terwille van de lieve vrede in 's-Heerenberg wordt gehouden. Daar kunnen de heren op dezelfde stoel blijven zitten en behoeven zij alleen een andere pet op te zetten om hun belangen te behartigen: als bosmarkgenoot in Beekermark, in Korterbosch, in Lengelerbosch, in Stokkummerbosch, in Zeddammerbosch, als lid van de geërfden in de Graafschap Bergh.

Gilde van Sint-Jan volgens overlevering opgericht in het jaar 1435

In het voorgaande hoofdstuk hebben wij kennis gemaakt met de markgenoten in de oorspronkelijke uitgebreide technische betekenis van: grondbezitters die bepaalde rechten doen gelden op woeste gronden die aan hun landerijen grenzen: weideplaatsen, heide, veen, turfland, wegen en stegen, waterpoelen en waterstromen en ook de bossen. Als na verloop van tijd de waardelen in de bossen los komen te staan van de hoeven waar zij oorspronkelijk bij horen, verengt zich het begrip mark tot bosmark: de bosmarkgenoten gaan zich uitsluitend op de gebruiksrechten in de bossen concentreren. Deze ontwikkeling wordt sterk in de hand gewerkt, doordat er in het kerspel Beek praktisch geen eigenerfde burenen meer te vinden zijn: de burenen zijn praktisch allemaal hoevenaars of "huijsluijden" op hoeven van grootgrondbezitters die elders wonen. Buurschap en gilde Voor de buurschap, de "gemeinte", betekent deze ontwikkeling dat de zorg voor en regulering van een groot brok gemeenschapsbelang voor rekening komt van de buurschap zelf: de (bos)markgenoten hebben daar geen interesse meer voor. Zij hebben het druk met de bossen; de rest laten zij liggen: weideplaatsen, heide, veen, turfland, wegen en stegen, waterpoelen en waterstromen. Deze rest is echter voor de buurschap van vitaal belang: zij heeft een organisatie nodig die deze zaken regelt. En dat wordt het gilde. Deze veranderingen vinden niet plaats van de ene dag op de andere, maar zij zijn het resultaat van een geleidelijke ontwikkeling waar misschien wel eeuwen over heen gaan. Naarmate de interesse van de bosmarkgenootschappen verder van de buurschap af komt te staan, groeit het belang van de gilden. Het gilde is een "ledschap", iets waar je lid van bent. Uitsluitend de burenen die in de buurschap wonen, kunnen lid worden van het

gilde. Zij zijn dat niet automatisch, maar zij moeten "hun gild winnen": zij worden lid door "entreegeld" te betalen. Het gilde is dus een organisatie van de buurschap, van het gemeent; het wordt wel genoemd "de Dochter van het Gemeent". Deze buurschapsorganisatie bestaat al vóór 1200. Het gilde beschut de leden van de buurschap in hun rechten door regels op te stellen voor de goede gang van zaken in de buurschap zelf; het beschut diezelfde naburen tegen vijandige aanvallen van buiten en om daarvoor paraat te zijn zorgt het voor het onderhoud van landweerswallen en oefenen de gildebroers zich in de wapenhandel. Het gilde heeft ook een sociale taak: het trekt zich de noden van arme en gebrekkige naburen aan en begraaft de doden. Oorspronkelijk is de buurschap dus een heel klein burenrepubliekje, waarin het gilde de baas speelt. En het is een "democratische" republiek "avant la lettre", want van het gilde zijn nagenoeg alle mannelijke naburen stemgerechtigd lid. Een godsdienstige organisatie is het gilde oorspronkelijk niet. Een geestelijke broederschap die aan de leiband loopt van de heren geestelijken, is het pas veel later geworden. Dan krijgt het gilde ook zijn patroonheilige die als het ware een label is voor geestelijke kwaliteit. En zo'n patroon moet natuurlijk vereerd worden: hij krijgt een altaar in de kerk, waaraan de gildepriester missen voor het gilde opdraagt. En om dat allemaal te bekostigen worden vicarieën gesticht; dat zijn fondsen die nodig zijn om het "geestelijk apparaat" te laten functioneren. Het karakter van het gilde is dus oorspronkelijk drieledig: 01. het houdt zich bezig met het bestuur van de buurschap; 02. het organiseert de weerbaarheid van het dorp in een schutterij (het schieten naar de vogel of de schijf dient als oefening in de wapenhandel) en bij een "legertje" behoren natuurlijk vendel en trom; 03. het helpt de naburen in de nood en begraaft de doden. Wanneer de kerk zich van het maatschappelijk leven meester maakt, komt er nog een karakteristiek bij: 04. het gilde wordt een geestelijke broederschap onder de hoede van de kerk en het zet luister bij aan kerkelijke evenementen. Alvorens deze vier karakteristieken nader onder de loep te nemen, willen wij eerst graag weten hoe het mogelijk is dat de gilden zich de eeuwen door weten te handhaven. De financiële basis: de gildegronden Zo'n organisatie kost natuurlijk geld. Uit de bewaard gebleven gildeboeken (die niet ouder zijn dan omstreeks 1675-1700) kunnen wij ons een idee vormen, waar het gilde dat geld vandaan haalt. Het beurt de inkoopgelden van de leden en verpacht al wat er maar te verpachten valt: functies in de buurschap (bijvoorbeeld het scheutersambt en het schutschot), de vaan, de trom, de muziek, de tap, de vrijheid (d.i. vrijstelling van diensten aan de gemeenschap). De belangrijkste inkomstenbron vormen echter de uitgangen (tijns- of grondrenten) van de gemene gronden die het gilde beheert. Tegen een jaarlijkse erfpacht stelt het grondstukken ter beschikking om te ontginnen en om er een huis op te bouwen. Oorspronkelijk hebben alle buurschappen hun eigen organisatie, hun gilde. De meeste gilden raken in de loop van de tijd hun gildegrond en daarmee hun inkomsten kwijt en dat is de doodsteek voor het oude gilde. Het kan alleen overleven, als het gildegrond bezit. De meeste oude gilden hebben allang het loodje gelegd. In 1869 zijn er nog zeven oude Berghse gilden die grondbezit hebben: Beek (538 hectaren), Braamt (52 hectaren), 's-Hee-renberg (97 aren 77 centiaren), Lengel (35 hectaren), Netterden (6 hectaren 45 aren 13 centiaren), Stokkum (111 hectaren), Zeddam (59 hectaren). Van deze zeven hebben er vijf 1996 gehaald: Beek, Braamt, 's-Heerenberg, Netterden en Zeddam. Ook het Beekse gilde kan dus de lijn van zijn historie ononderbroken doortrekken tot de middeleeuwen. Dank zij zijn grondbezit. Het getuigt van wijs beleid en verstandig bestuur van het Beekse gilde: de gildemeesters hebben het veilig door de eeuwen gelooft. Voor het eerst worden wij uitgebreid ingelicht over het gildebezit door Christiaan Meurs, koster-schoolmeester en gildeschrijver van Beek: hij legt in 1700 het oudste bewaard gebleven gildeboek aan. Vanouds verpacht het gilde om de zes jaar zijn percelen grond; de eerste pachtrol in het gildeboek dateert

van 1702. Bij de verpachting van 1714 schijnen onregelmatigheden geconstateerd te zijn en het gildebestuur vindt het nodig de puntjes eens zorgvuldig op de i te zetten. Op zondag 28 juni 1716 het gildefeest is op Sint-Jan, woensdag 24 juni gevierd komt het gilde "en grand comité" bijeen om zich van deze taak te kwijten. Met de medewerking van negentien gildemeesters en oud-gildemeesters beschrijft gildeschrijver Christiaan Meurs veertig percelen gildegrond: kwaliteit en ligging worden nauwkeurig omschreven en de pachters worden erbij genoemd. Enkele percelen worden op deze lijst voor het eerst opgevoerd, omdat zij nog maar pas ontgonnen zijn; bij sommige wordt aangegeven wanneer zij zijn ontgonnen. Van verreweg het grootste deel, de oudere percelen, wordt dit niet vermeld. Het gilde organiseert eigenlijk het gebruik van de gemene gronden: dat zijn de gronden die in gemeenschappelijk gebruik zijn, zoals de Beekse Hei met de goren (=weidegronden) en de wegen met hun groenstroken. Het kan daarvan een stukje beschikbaar stellen aan mannen die zelfde woeste grond, de "hiet" willen ontginnen en zich daarop een bestaan willen opbouwen. Voor deze grond, die zo wordt onttrokken aan het algemeen nut, moet pacht betaald worden aan het gilde, dat deze gelden weer ten algemenen nutte gebruikt. Het vieren van het gildefeest op Sint-Jan behoort daar ook bij. Als iemand een "kempken van 't gemeijnt" wil graven, stelt hij de gildemeesters daarvan op de hoogte. Zij stellen een minimale jaarlijkse pachtsom vast (twee stuivers bijvoorbeeld), die betaald moet worden als de grond werkelijk gepacht wordt. Dit is namelijk afhankelijk van de vraag of de Beekse gemeenschap het met de plannen van de nieuwe kandidaat eens is. Een soort ballotage dus! Hij spit nu het grondstuk van zijn uitverkiezing om, bemest het met plaggen en zaait er rogge op. En nu maar afwachten, of zijn dorpsgenoten het met zijn "annexatie" eens zijn. Als de huisluiden van het kerspel Beek het er niet mee eens zijn, dan wordt zijn ontginning "neergesteken"; zijn zij het er wel mee eens, dan kan hij de oogst binnenhalen. Hij betaalt dan de pacht aan het gilde en kan op zijn grondstuk een hutje bouwen. Vele "kempkes" heidegrond zijn op deze manier met hutten bebouwd. Ondanks de ruilverkaveling die talloze sporen van historische groei drastisch heeft uitgewist, is de ontwikkeling van de bewoning van het kerspel Beek vandaag de dag nog duidelijk af te lezen. De kleinere oude huizen tussen Kerkhuisstraat/Zuider- en Noordermarkweg/ Stillewaldweg en Doetinchemseweg/Sint-Jansgildestraat staan allemaal op kleine grillige kavels. Het zijn de kempkes die ooit van de Beekse Hei zijn aangegraven. Van gebruiksrecht naar bezitsrecht. De rechtsaanspraken van de Beekse naburen op de gemeente worden niet door iedereen als vanzelfsprekend erkend. Met name op de Lage Hei tussen het kerkdorp en de Bijvank, dat vanouds tot Korterbosch behoort, komen gilde en mark met elkaar in conflict. In 1611 loopt de ruzie zo hoog dat het gilde de kwestie voorlegt aan Herman graaf van den Bergh. Deze stelt het gilde in het gelijk. In dit stuk treedt dit gilde op als spreekbuis voor "de schemele gemeint van Beek". Dit begrip typeert de verhoudingen: het betekent niet zozeer dat de gemeente armoedig is, maar dat zij in een geringere slaat verkeert dan de eigenaars van de landbouwgronden en van de waardelen in de bosmarken. Tegen die "grote jongens" moet het gilde de eeuwen door telkens opnieuw de strijd aanbinden om de gebruiksrechten vooral van de kleine man veilig te stellen. De Franse tijd brengt grote veranderingen, ook voor het Sint-Jansgilde. Het bestuur van de gemeenten wordt voortaan landelijk van bovenaf geregeld en vanaf dat moment hebben de verordeningen van het gilde voor de gemeente geen rechtskracht meer. Bovendien brengt de Franse tijd ook een omschakeling in rechten: gebruiksrechten worden bezitsrechten op allerlei gebied. Daarmee wordt een streep gezet onder de voorbije feodale tijd, wij hebben dat al gezien. Bijvoorbeeld wie iets in leen bezit, wordt alodiaal eigenaar van dat leengoed. Waardelen = aandelen in de houtopbrengsten in de bossen worden bezitsrechten van de bosgrond, Zo wordt het gilde, dat voorheen de

gebruikersvereniging van de gemeente is, nu de vereniging van eigenaars van de gemeenschappelijk gebruikte gronden. Deze "nieuwbakken" grondeigenaars komen al direct in de clinch te liggen met dé oude grondbezitters. Deze "geërfdén" betwisten het gilde de eigendom van de gemene gronden gedurende de gehele 19de eeuw tot aan de verdeling in 1892 toe. Het begint al bij de Markenwet in 1809: die dringt aan op verdeling van allerlei vormen van gemeenschappelijke eigendom. Als een meerderheid erom vraagt, dan moet verdeling plaatsvinden. Een eigenlijke mark is het Beekse gilde niet: het is de organisatie van de Duurschap, de gemeente, die nu de gemeentegronden in eigendom bezit. Het gilde dént er trouwens voorlopig niet aan de grond te verdelen. Het heeft tot 1892 met succes volgehouden dat hier geen sprake is van gemeenschappelijk bezit in de zin van de Markenwet, maar dat hier "het Gilde of Broederschap van Sint-Jan" eigenaar is van de gemene grond. Oorlog om het grondbezit. Herhaaldelijk wordt geprobeerd de Berghse gilden hun eigendom afhandig te maken. De eerste aanval komt van de burgerlijke gemeente Bergh. Zij meent de "gemeente" die de gilden beheren, eenvoudig te kunnen overnemen. Al spoedig blijkt echter dat hiertoe elke rechtsgrond ontbreekt. Veel gevaarlijker en enervender zijn de aanvallen van de grondheren: de eigenaars van hoeven en landerijen, de vroegere geërfdén dus. Om slagvaardig te zijn voor de strijd wordt op woensdag in de Goede Week 26.3.1834 in het leven geroepen de "Commissie ter administratie of beheering van de goederen van het Gilde of Broederschap van Sint-Jan". Pastoor Martinus Zweep kondigt de bijeenkomst op Palmzondag 23 maart van de kansel af en de leden van het gilde worden bovendien nog eens persoonlijk uitgenodigd voor de oprichtingsvergadering bij Gerrit van Huet, kastelein in "De Roos". Er ontbreekt niemand: alle leden zijn er zich van bewust dat hier een uiterst belangrijke stap wordt gezet. Het gaat om een gevecht op leven en dood voor het Sint-Jans-gilde. De akte wordt gepasseerd ten overstaan van notaris Frans de Both uit 's-Heerenberg in het bijzijn van de getuigen Gerhard Melchers burgemeester van Wehl en Johannes Kieken commies van 's-Rijks Belastingen te Beek. Als leden van de Commissie worden benoemd: Arend Gies (op de Kokstede: nr 250), Jan Hendriksen (op de Kerkenstede: nr 283), Gerrit van Huet (op de Roos: nr 261), Hendrik Berendsen (op Comperwijk: nr 298) en Bernardus Gerritsen (op Grootlobberik: nr 319). De Commissie krijgt uitgebreide volmachten. "Zedert onherdenkelijke jaren" is het gilde of Broederschap van Sint-Jan "de Enige wettige Eigenaar" van de gemeente goederen van Beek. De commissie wordt gemachtigd om deze goederen "te beheren, te administreren, verpachtingen daarvan te doen, condities daartoe te beramen, de pachtpenningen door den tijdelijken gildemeester over gemelde gilde of Broederschap te doen ontvangen", de belasting te betalen, overschrijvingen te bewerkstelligen op het kadaster, aan te stellen "een Extraordinair of buitengewoon opziener over gemelde goederen, oudtijds onder den naam van Schutter bekend, en den zelven behoorlijk te doen beëdigen, voorts een Reglement en salaris voor den zelven te bepalen en jaarlijks te doen uitbetalen". Bovendien kan de Commissie "afgelegene en tot en aan de heide behorende hoekjes" aan Ridder Oswald Peter van der Renne op de Bijvank verkopen en "dieswegens de penningen te ontvangen en daarvoor te kwiteeren". Zij kan wegen aanleggen in de heide, zorgen voor behoorlijke uitwatering en procederen tegen lieden die het gilde in het bezit van haar goederen storen. M.a.w. het gilde is onvoorwaardelijk eigenaar van de gemeente. Het stuk wordt door notaris en getuigen en door alle aanwezigen ondertekend, "met uitzondering van de comparanten Hendrik Brugman, Willem Lukkassen, Peter Derksen, Jan Timessen, Karel Vilt, Jan Heuveling, Hendrik Bouwman, Hendrik Hebing, Bart Volman, Derk van Haaren, Bart Stinissen, Gradus Masse-ling, Berent Scholten, Hendrik Tomessen, Bart Timessen en Bart Kluutman die na gezegde voorlezing verklaard hebben in het schrijven onervaren te zijn en haren naam niet te kunnen teekenen". Dat dit een zeer

verstandige zet is, leert ons de geschiedenis. In de loop van de jaren zijn er allerlei schermutselingen omtrent het gildebezit, maar in de vijftiger jaren begint het goed te knetteren. De vinnige administrateur van Huis Bergh, mr Lodewijk Carel Jacob Christiaan Frans van Nispen, onvoorwaardelijk voorstander van verdeling van marken en gemene gronden, wordt de tegenspeler van de Commissie. Wat gebeurt er namelijk? Op 10 oktober 1854 ziet Engelbert Jeene uit Didam, jachtopziener van de Vorst van Hohen-zollern, 's-morgens omstreeks 10 uur twee kerels uit Spijk jagen op de Beekse Hei: Bernd van Embden en de jonge Frits Sanders. Zij zijn beiden voorzien van een jachtgeweer met gespannen haan en met een hond die het wild opjaagt. Als Jeene naar hun jachtvergunning vraagt, tonen zij een permissiebiljet dat is getekend door B. Gerritsen, A. Berendsen en G. van Huet, administrateurs van Sint-Jan. De vorster rapporteert dit aan Van Nispen en deze vindt dit een inbreuk op de jachtrechten van zijn baas, de Vorst van Hohenzollern. Bovendien vindt hij het administrateurschap van de drie heren van het gilde een farce: hij zal ze eens mores leren! Daarmee starten processen voor de rechtbanken van Terborg en Zutphen, ja zelfs voor de Hoge Raad, die pas in 1860 worden afgesloten. Van Nispen neemt de andere jachtgerechtigden onder Beek in de arm: Douairière VerHeull op de Kemnade, zijn neef C.E.J.F. van Nispen tot Pannerden en Zwanenburg te Zevenaar, de administrateur van de Bijvank en Het Loo mr E. Scheidius te Arnhem en de administrateur van graaf Van der Goltz heer van Wehl en burgemeester G.J. Horsting van Ambt Doednchem. Hij zal die domme Beekse boertjes wel eens de oren wassen! Ik verhaal u in het kort het verloop van dit zogenaamde "Beeksche Jachtproces Volgens Van Nispen "hebben die heren zich het recht geusurpeerd die permissiebiljetten af te geven voor de jacht". Maar de kantonrechter staakt bij vonnis van 28-12-1854 de vervolging: eerst moet in een burgerlijk proces worden uitgemaakt, of de Vorst dat jachtrecht al dan niet bezit. Op 20-8-1855 roept Van Nispen zijn kornuiten, de jachtgerechtigden, bijeen om op 6-9-1855 bij de kastelein Thuis te 's-Heerenberg samen te komen: er moet een plan de campagne worden opgesteld. Inmiddels schrijft hij op 25-8-1855 ondershands "vertrouwelijk" aan Bernd Gerritsen die Grootlobberik van hem in pacht heeft, dat de "administrateurs een dagvaarding te wachten hebben wegens het afgeven van permissiebiljetten: "Dit proces zal erg duur te staan komen en ik twijfel zeer, dat er kans zal zijn, om dat van Uwe zijde te winnen". Aan zijn neef Van Nispen te Zevenaar schrijft hij op 10-9-1855: "Het komt mij voor, dat het in elk geval noodig is, dat wij de dwarsdrijverijen van eenige weinige onwetende personen onder Beek te keer gaan". De Commissie van Beheer antwoordt op 10-9-1855 aan Van Nispen. Zij is verplicht "de reg-ten der Broederschap zorgvuldig te bewaaren", maar heeft "geene begeerte noodelooze processen te voeren en zijn daarom gaarne bereid voor betere regten te wijken". Zij vragen in gemoede: Op welke grond heeft de Vorst eigenlijk jachtrechten op onze eigendommen? Mr J. Thoof, procureur bij de Arrondissementsrechtbank te Zutphen, stelt een dagvaarding op voor "Bernardus Franciscus van Embden, landbouwer wonende op het Spijk onder Lobith" en voor J.A. Sanders te Spijk, de vader van de minderjarige Fredericus Theodorus Sanders: door hun daad is de Vorst in het bezit van het jachtrecht gestoord. Op 12-12-1855 wordt bekend dat de Commissie van Beheer van Sint-Jan als "zich voegende partij" aan het proces zal deelnemen. Zij hebben Mr J. van Dijk als procureur gesteld. Maar de jachtgerechtigden van Van Nispen krijgen geen gelijk: de rechter concludeert, zo bericht Thoof op 9-8-1856 Het bestaan van de Broederschap of het Gilde van Sint-Jan is door de overgelegde stukken genoegzaam bewezen. 2) De Commissie is gerechtigd het Gild te vertegenwoordigen. 3) Het Gild is bevoegd als rechtspersoon op te treden. 4) De Commissie heeft voorlopig genoegzaam bewezen, dat de Beeksche Heide eigendom is van de gemeente Beek. - De Vorst wordt veroordeeld in de kosten: f. 479,25. Aan de bewaarde stukken kun je zien

dat Van Nispen de pest in heeft; hij weet niet goed hoe hij er een punt aan moet draaien: het concept van de brief aan Thooft van 1-8-1856 krioelt van de doorhalingen en opnieuw-schrijverijen. Nispen en de zijnen zien af van cassatie. Mr Metman in Den Haag zegt namelijk: "Ik zie geen kans om met eenige hoop op gunstigen uitslag het middel van cassatie te beproeven. Ik raad het bepaald af." En Thooft meent: "Alle troeven moeten gezet worden op het leveren van bewijs, dat de Vorst het jachtrecht heeft" (31-1-1857). Van Nispen is van mening (24-4-1857) dat de wettelijke onbestaanbaarheid van het Gilde moet worden bewezen, dan is dat Gilde van de kaart. (Dat zegt hij niet, maar hij bedoelt dat wel.) De rechters moeten de ogen geopend worden "door welk soort lieden wij in ons jagtbezitsregt zijn gestoord". Willem van Ditzhuijzen, de rentmeester van Huis Bergh, krijgt opdracht het benodigde bewijsmateriaal uit zijn archief op te diepen. O.a. haalt hij de stukken onder het stof vandaan betreffende een beroemd jachtproces tegen de Baron van Lottum op Grondstem in de i660er jaren: "die strijdicheit van de groote jacht in de heerlickheit Beeck", gevoerd voor het Hof van Gelderland. Op 26-11-1857 veegt de rechtbank de opwerpingen van de Commissie van Beheer van tafel, als zou de zaak niet ontvankelijk zijn; de Vorst mag middels een getuigenverhoor zijn rechten bewijzen. Tegen dit vonnis gaat de Commissie in cassatie, maar de Hooge Raad stelt op 29-10-1858 de Vorst in het gelijk. Van Nispen jubelt; het concept van zijn brief aan de Hofkammer te Dusseldorf is met royale letters geschreven! In triomf trekt hij nu met een hele ploeg van 19 getuigen naar Zutphen (28-4-1859); de Commissie stuurt er zes (9-6-1859). Het vonnis wordt geveld op 29-12-1859: de Vorst wordt gehandhaafd in het bezit van zijn regt van jagt op de Heide onder Beek. Op 10-4-1861 speelt de laatste scène van dit Jachtproces voor de rechtbank in Terborg. Van Embden en Sanders worden veroordeeld tot een geldboete van f, 10,00 en de kosten van het proces, en tot verbeurdverklaring van geweren en honden. Dan valt het doek. Op 20-10-1862 komen de jachtgerechtigden bijeen ten huize van kastelein Gerrit Jan Pierik te Zeddam om op te stellen een "Reglement op de uitoefening en handhaving der jagt onder het op Nederlandsch grondgebied gelegen gedeelte van het Graafschap Bergh en de Heerlijkheid Beek". De Commissie verliest dus dit proces. De hele grap kost het gilde 1300 gulden, maar het staat nu steviger in de schoenen dan ooit: haar eigendomsrecht van de Beeksche Heide ligt voor altijd vast. De investering levert in 1858 reeds bij voorbaat winst op, als geërfd en gilde weer op elkaar botsen. Van Nispen wil de Beekse gemeente verdelen. Hij meent als grondbezitter in Beek de verdeling aan de orde te kunnen stellen. Samen met andere grondbezitters: Van Nispen tot Sevenaar, Van Nispen tot Sevenaar, Van Nispen tot Pannerden, mevrouw Michiels von Kessenich geboren Van der Renne te Roermond, Pierre Henri van der Renne, Jan en Hendrik Rosendaal in Didam en Cornelis Reijers in Beek spant hij een proces aan tegen het gilde om de verdeling van de gemeente te eisen. De Commissie van beheer van het gilde bestaat in die dagen uit de leden Gradus Gerritsen in "De Zon", Berend Diks op "De Smit" en Hendrik Berendsen op Comperwijk. Op grond van het feit dat de gemeente eigendom is van het gilde en niet van de geërfd, verklaart de rechtbank van Zutphen bij vonnis van 30 januari 1860 de eis niet ontvankelijk. Hier wint het gilde dus het pleit. Dat dit de tegenpartij en vooral Jhr Lodewijk van Nispen behoorlijk dwars zit, klinkt door in een brief die de burgemeester van Bcrgh, C.A.L. baron van Hugenpoth tot Aerdt, op 29-4-1867 aan Gedeputeerde Staten schrijft. Wat is namelijk het geval? In naam van de "Commissie van Administratie of Beheer der goederen en regten behoorende tot het Gilde of Broederschap van Sint Jan te Beek" schrijft Gradus Hendriksen een brief aan Gedeputeerde Staten met het verz.ock om het "Reglement op het gebruik der heide en der daarin gelegen Gooren" te willen goedkeuren. Gedeputeerde Staten sturen de brief door aan de burgemeester "ten fine van berigt, consideratie en advies". Het advies van de burgemeester is negatief. Hoe

kan een reglement van een private gemeenschap als dit gilde publiekrechtelijk gezag worden toegekend? Hij zegt dat "de gronden in dit reglement bedoeld zoo niet alle dan toch een groot gedeelte uitmaken de vroegere mark van Beek, terwijl vermoedelijk slechts zeer weinig daarvan tot het privaat eigendom van het gilde of Sint Jans Broederschap van Beek behoort". De Commissie beheert wel feitelijk sedert jaren deze gronden en zij hebben hel proces tegen de geërfden wel gewonnen, maar burgemeester betwijfelt of dat wel "met regt" gebeurt. Hij vindt "dat tot de beoordeeling daarvan het noodig is, dat de geschiedenis van deze mark door een regsgeleerde nagegaan en uitgewerkt uit de oude markegenootenboeken, die op dit oogenblik in handen zijn van den provincialen archivaris den Heer Nijhoff. Waarom ik meen te mogen adviseeren de stukken te stellen in handen van den Heer Nijhoff, die als in deze zaken tehuis de omschrijving, geschiedenis en regsbevoegdheid van deze mark uit de oude markeboeken wel zal vinden, waarna een rechtsgeleerde deze toestand zal dienen te toetsen aan het tegenwoordig staatsregt om te weten of deze mark is een privaatrechtelijk of publiekrechtelijk eigendom. In het eerste geval kan aan geene goedkeuring van reglementen worden gedacht en in het tweede geval zal de vraag ontstaan of eene mark als publiekrechtelijk persoon kan bestaan zonder dat de goederen voor het openbaar gezag ten bate van de markgerechtigden worden beheerd." Zo'n burgemeester toch! Hij veegt de uitspraak van de rechter doodleuk van tafel en wil het gevecht helemaal van voor af aan beginnen! Op hun beurt tegen Gedeputeerde Staten het advies van burgemeester baron Van Hugenpoth van tafel. Zij geven aan wat er in het reglement moet worden gewijzigd en aangevuld om goedgekeurd te kunnen worden. Klaarblijkelijk is voor hen de rechtspositie van het Gilde een uitgemaakte zaak. Volksoproer in het landelijke Beek De wet van 10 mei 1886 (Staatsblad 104) tenslotte eist de verdeling van markegronden en daarmee gelijk te stellen gemeentegronden. Nu breekt de hel los in het kerspel Beek. Drie grote boeren willen de verdeling doordrijven onder leiding van de Beekse pastoor A.J. de Grijs. Zij laten het bestuur van het gilde gerechtelijk manen om tot verdeling van de gildegonden over te gaan. Heel weldenkend Beek is van mening dat er geen grotere ramp over het kerspel zou kunnen komen: de arbeidende stand, de dagloners (en dat zijn verreweg de meesten) hebben alleen de gemeente om er hun vee te weiden en zij hebben alleen gildeland om hun vruchten te verbouwen. Zij zullen tot de bedelstaf vervallen als die verdeling doorgaat. De kleine man is doodsbang dat boeren-met-geld en grootgrondbezitters van elders de gildegond zullen inpikken. Het gildebestuur belegt op 28 september 1886 een algemene vergadering en nodigt een deskundige uit om de situatie toe te lichten. Het wordt een gevecht tussen de pastoor die de plannen door wil drukken, en de deskundige die verkondigt dat de mensen van Beek "om zoo te zeggen van de gavel in de greep loopen", als de plannen doorgaan. De gildebroers in de voorste rijen worden zó woedend dat zij de pastoor te lijf willen en de zaal roept hem toe: "Preek 's-zondags maar in de kerk"! Heel Beek verwenst de pastoor die de gemeente te grabbel gooit, waar de arbeidende stand zijn bestaan aan te danken heeft. Er gaat begin oktober een brief naar de Aartsbisschop van Utrecht met het dringend verzoek de pastoor weg te promoveren." Aan zijn hoogwaardige Monseigneur Aartsbisschop van Utrecht. Wij ondergetekende alle parogianen van de St Martinus kerk te beek gemeente Berg Gelderland verzoeken zijn hoogwaardige een oogenblik zijn aandacht te willen vestigen op ons schrijven, het is een truerende zaak dat wij het moeten berigten. wij hebben bij ons een gemeente waar van veel genot te trekken is en waar van wij all nagenoeg die tot den arbeid stand behooren van leven moeten het zij met het geld verdienen en ons vee te weiden, en voor de kerk hebben wij ook al een aardig sommetje gespaard, voor omstreeks 20 jaren hebben wij getekend om 30 jaren lang 200 Gulden te betaallen. daar zullen om streeks 4000 vier duizend gulden van betaald zijn. voor eennige jaren hebben

wij 1000 Gulden gegeven voor nieuwe ramen en voor een paar Jaren 700 Gulden voor een nieuwe klok. dat is dunkt ons nog al een mooi sommetje, dat doet ons alle nog plezier dat wij in staat zijn geweest het te doen. en voor ruim een halfjaar heeft onse Pastoor aan vrage gedaan om een gilden huis te bouwen met de bedoeling om een kategizemus kamer der aan dat gilden huis. daar hebben zij hem af moeten wijzen wegens geld gebrek, maar dat zijn wij alle maal over komen, maar nu komt hel treurigste. aan de wet van den 10 Mei houdende over de verdeling van mark gronden tot welk onze gronden ook onder begrepen kunen worden, waar wij allen of liever grootendeels in gerechtig zijn en waar alle welvaart vanden arebeid stand afhangt, en nu komt dan eindelijk het grootste nootlotligste: de voddering Ier verdeeling van onze goederen op grond van de wet aan. Acht Hoogwaardigen neemt het eens voor al in aan merkking met het oog op den otnomen en den werkenden stand, daar die vodering is gedaan door drie boerren met onsse pastoor J de Grijs aan het hoof of liever hun leidsman en dringende aan tot verdeeling van die goederen, op die wijzen is het bestuur van die gronden geregtelijk aan ge maand om de ver deeling vrijwillig te vodderen, die voddering is in over weging ge nomen van een ieder wel denkend mensch be oor deelende dat er geen grooter ramp over de gemeente had kunnen koomen. zij hebben hel hè stuur genoodzaak tot het belegen van een vergadering, het bestuur zelf wist niet hoe zij die ramp legen zoude gaan. bij de pastoor dat kon niet baten om daar mee te spreken, want hij heeft die ramp voort gedreven tot het noot lottigste toe. hij is voor de ver gaadering nog na de presedent van het bestuur geweest en die heeft hem alles voor gesteld in welke arremuede de gemeente zou valle. hij heeft hem aan getoond de om liggende gemeente zoo als didam, waar hij zelf heeft gestaan als Kapelaan, het kon niet baten, toen heeft zicht het bestuur tot een des kundige gewend om voor haar de ver gadering te beleggen, de ver gadering is geschied op dinsdag 28 september 1886 door een des kundigen met de woorden: menschen gij weet waar om gij hier zijt gekoomen. daar na heeft hij ons het desproot (=exploit| voor gelezen en toen de wet van den 18 Mei. en de pastoor stond naast hem. de deskundigen is goed met onsze gemeente in kennes. hij begon al zoo met de woorden: het is treurig, gij dag loonders van beek, gij weid u vee op de gemeente en heb er land van om vruchten te verbouwen en zoo red gij u der door. en als dit door gaal van de verdeling, dan gaat het nooit goed. dan komen zij van elders en kopen u grond en juli, om maar zoo uit te drukken, raak tot den bedelstaf. treurig zegt hij nog eens. door al het voor stel van het bestuur en van de deskundigen was de pastoor nog niet geroerd, hij bleef volhard en waagde den gansen arrebeid stand er aan voor de drie boeren, en trad in de deskundigen zijn plaats op en sprak voor de drie die zouden zij dan haar pad geven dit nams bedunk van de deskundigen niet aan staan, gaat de pastoor weer van de plaats des deskundigen af en de deskundigen er dadelijk weer op en stelt voor met Grofvere woorden: menschen het voor stel van uw pastoor moet ik heelemaal afkuerrren. hier door zoud gij om zoo te zeggen van de gave! in de greep loopen. de pastoor houd zicht nog vast voor de boerren en treed weer op als deskundigen met de wet van den 10 Mei in de hand. ik geloof hij had ze wel van huis megebracht. toen wou hij zeker het ons in de wet aan toonen dat die boeren hun pat moesten hebben, het is treurig mijn hoogwaardigen, maar dit kon hij niet meer voltoojien. de voorste meennigte werd zoo toornig, als de deskundigen het niet gekeerd had dan geloof ik dat zij hem omver gelooopen hadden, zij worpen hem de woorden toe: preekt zondaags. en nu verzoeken wij zijn hoogwaardigen ten zeersten om de pastoor uit ons midden weg te nemen zoo spoedig mogelijk, en een we! denkend priester in plaats te stellen, dan zou mogelijk nog weer kans zijn om onse gemeente waar den arebeidstand zijn bestaan aan te danken heeft en waar de kerk ook al 200 veel van genoten heeft en nog jaarlijks van trek, in stand te brengen, want het zijn er toch maar drie en ik geloof dat zij met zicht drien niet zoo slim zijn als de pastoor J. de Grijs alleen,

er waaren er maar twee van op te vergaadering en zij hebben het maar aan gehoord, het gaat er in onnze gemeenten om zoo te zeggen heen dat het met geen pen te beschrijven is. den eene praat zoo en den anderen zoo als de menschen bij mekaren koomen. het eerste woord wat er ge woonelijk gezegt wordt: dat had ik toch niet van de pastoor gedacht, en dan komt het ook al dat hij ons heeft aange kundig in het begin van april dat hij waarschijnlijk de gemeente gong ver laten. dan is het woord: dat waare alligt een geluk voor beek geweest, dan waaren wij wel niet zoo diep in het ongeluk gevallen, men hoort Hem tot de laagste klasse ver wenssen. en daar moeten wij nu de godsdienst ovening van bijwoonen. wij moeten ook allemaal zegen: het is treurig, wij hooopen dan zeker en twijfvelen niet of zijn Hoog waardige zal aan onnze beden toe staan, al wat hier in geschreven staat staan wij alle onder getekende voor in, dat het onder zoek lijden kan. ge daan te Beek Gemeente Berg Den 1ste.. October 1886 door ons parogiannen van Beek die zich noemen " En dan volgen 29 handtekeningen. Iedereen moet toegeven dat de briefschrijver Ger Bronkhorst de sfeer goed treft, al pleit zijn spelkunst niet voor de deugdelijkheid van het onderwijs in de Beekse dorpschool. Inderdaad, de enige grond die de kleine man beschikbaar heeft, is gildegrond: het is een heilig erfgoed dat het voorgeslacht hem heeft nagelaten. En dat staat hij nooit af. In de omliggende plaatsen waar dat wel is gebeurd, in Didam bijvoorbeeld en in Kilder en Stok-kum, daar bestaat het oude gilde niet meer. Daar heeft de kleine man bijgevolg ook niets meer te vertellen.

De gemeente wordt verdeeld

"De soep wordt niet zo heet gegeten als hij wordt opgediend" zegt een goed Nederlands spreekwoord. Uit het verdere verloop van de geschiedenis blijkt dat dat ook hier opgaat. Pastoor de Grijs blijft zitten waar hij zit; hij vertrekt pas op 26-2-1891 naar Bedum in Groningen (lekker ver weg!). En ik denk dat de Commissie van beheer onder aanvoering van Gradus Gerritsen in "De Zon" zich vast heeft voorgenomen geen krimp te geven. Op 24 juni 1888 komt zelfs een nieuw reglement gereed dat ik verderop in zijn geheel voor u overschrijf. Als op 25 juli 1889 van hoger hand wordt geëist dat de gemeente wordt verdeeld, houdt de Commissie van beheer het been nog steeds stijf: er moet eerst maar eens bewezen worden dat hier sprake is van een mark.

Toch komt korte tijd daarna de verdeling tot stand: bij vonnis van de Arrondissementsrechtbank te Arnhem van 24 maart 1890 wordt namelijk de verdeling van "de Beeksche Mark" bevolen. De "Commissie tot verdeling der Markegronden" bestaat uit Jan van Raaij landbouwer op Grootbroekhuizen (nr 262), Jan Hendriksen op de Kerkenstede (nr 283) en Gradus Gerritsen kastelein in "De Zon" en tevens president van de Commissie van beheer van het Sint-Jansgilde. Op zaterdag, 28 juni 1890 wordt in "De Zon" "een behoorlijk bij aanplakking bekend gemaakte vergadering van gerechtigden in de Beeksche Gemeente" gehouden. Rechter-Commissaris Mr FCW. Koker komt er voor uit Arnhem en landmeter PWH. Paulussen uit Zutphen. En al degenen die opgaven "als eigenaars ven een huis of opstalhouders het recht van beweiding in de Beeksche Gemeente te bezitten". Sommigen sturen een vertegenwoordiger; drie personen worden afgewezen. Willem Limbeek uit Zeddum wil op de lijst geplaatst worden "wegens twee afgebroken huizen", maar die zijn al meer dan 30 jaar weg en er zijn geen nieuwe in de plaats gekomen; Frans Hendriksen Aleida Bod en Willem Putman hebben wel een nieuw huis, maar er is geen halve bundel land bij; Wilhelmus Franciscus Heinst claimt een tweede aandeel voor een nieuw gebouwd huis, maar dat gaat niet door, want hij woont er niet zelf; Jacobus Duis tenslotte wil een tweede keer op de lijst, omdat hij een stuk grond heeft gekocht waarop vroeger een gerechtigd huis heeft gestaan, maar hij heeft alleen maar de grond gekocht. Op 30 augustus 1890 vindt opnieuw een soortgelijke vergadering van gerechtigden plaats. De lijst wordt enigszins gewijzigd. Caroline

barones Lochner von Hüttenbach geboren van der Renne wordt erkend "voor drie rechten verbonden aan de bouwplaatsen de Bijvang, de Steeg en de Kokstede" en Hermanus Weijenberg en Jan Hendriksen krijgen ieder een recht als eigenaars van een oud huis.

Op 16 december 1892 komen alle 117 rechthebbende inwoners van het kerspel Beek, van Beek en Loerbeek, opnieuw naar Gradus Gerritsen in "De Zon" aan de Didamseweg: het café waar nu de Beekmannen tappen. Het gilde behoudt voor zichzelf de percelen die vanouds in pacht zijn uitgegeven, in totaal ongeveer 26 hectare. De pachtopbrengst van dit vast goed blijft de stoffelijke basis voor het gilde en is dit nog steeds tot op de dag van vandaag. Het leeuwendeel van de gildegronden, ongeveer 500 hectare, is door het kadaster in 120 kavels verdeeld. 115 Gerechtigden krijgen één kavel, één krijgt er twee en één krijgt er drie.

Hun namen vindt in bijgaande lijst. E= eigenaar van een huis, O= opstalhouder van een huis.

1 Jan van Alst E	60 Derk Kaal E
2 RK Parochiaal Armbestuur Beek E	61 Jacobus Kluitman E
3 RK Pastorie Beek E	62 Albertus Krüs O
4 Engelbart Beening E	63 Ruth Leijting E
5 Bernardus Berndsen E	64 Antoon Bod E
6 Hendrikus Berndsen E	65 Andries Leijzer E
7 Johanna Bisseling-Kremer E	66 Hermanus Limbeek E
8 Frederica Bod-Hermsen O	67 Wilhelmina Liske-Stelling O
9 Bernardus Boers O	68 Jan Lucassen E
10 Wilhelmus Jansen	69 Johannes en Hendrikus Meurs O
11 Cornelis Bolk E	70 Petrus Meurs E
12 Theodorus Bosman E	71 Gerhardus Moorman E
13 Gradus van Boxem E	72 Wilhelmina Stegeman-Neijenhuis
14 Gradus Bernardus Bronkhorst E	73 Hendrikus Antonius Nas E
15 Bernardus Buitinck E	74 Antonius Neijenhuis O
16 Antonius Johannes Derksen E	75 Hendrikus Neijenhuis E
17 Jacobus Duis E	76 Wilhelmus Neijenhuis E
18 Wolter Egbers E	77 Stanislaus Johannes Ernestus Maria van Nispen tot Zevenaer
19 Gerharda Hendrina Eikelhart Bolder E	78 Catharina Putman-Berendsen E
20 Johannes van Emden E	79 Johannes van Raaij E
21 Carel Fielt O	80 Theodorus Raben E
22 Gerhardus Gerritsen E	81 Hendrica van Eegeren E
23 Hendrikus Gerritsen O	82 Hendrikus Theodorus Reijers E
24 Hendrikus Johannes Gerritsen E	83 Johannes Gerhardus Reijers E
25 Theodorus Gerritsen E	84 Gerhardus van Rienen O
26 Wilhelmus Gerritsen E	85 Arend Roosendaal
27 Lambertus Goossen E	86 Franciscus Constantinus Hermanus Franciscus Rosendaal E
28 Petrus Johannes van Grol E	87 Bernardus Schenning E
29 Engelbart Gudde E	88 Hendrik Schepper E
30 Harmina Hafkenscheid-Gudde O	89 Hendrikus en Johannes Scholten O
31 Bernardus Hansen E	90 Arnoldus Scholten E
32 Wilhelmus Harmsen Matthias zn E	91 Arnoldus Stevens E
33 Johannes Bernardus Heebing E	92 Cornelis Stevens
34 Johannes Hebing E	93 Johannes Henrikus Steijntjes
35 Theodorus Hebing O	94 Gradus Stienissen
36 Arnoldus van der Heijden en Antoon Peters O	95 Albertus Ampting
37 Wilhelmus Franciscus Heijnst E	96 Gerhardus ten Benzel E
38 Petrus Helmes E	97 Henrikus ten Benzel E
39 Franciscus Hendriksen E	98 Antonius Teunissen
40 Johannes Hendricksen E	99 Bernardus Tomassen E
41 Hendrikus en Reinierus Hendricksen E	100 Hendrikus Tomassen E
42 Johannes Hendriksen E	101 Elisabeth Thomassen-Jansen E

43 Dorus Hendriksen E	102 Gradus Thuis O
44 Henricus Hermsen E	103 Johannes Albertus Thuis E
45 Wilhelmus Hermsen E	104 Johannes Hendrikus Tiemessen
46 Hermanus Hetterscheid E	105 Anthonius Verhoeven E
47 Gerrit Heuveling E	106 Gerrit Volman E
48 Hendrik Heuveling E	107 Jan Voortjes E
49 Johann Theodor Heijmen E	108 Hermanus Reijnier Vosch van Avesaet E
50 Antonius Ludovicus Jensen en Albertus Teunissen O	109 Albertus Arnoldus Wassing E
51 Johannes Jansen Franciscus zn O	110 Theodorus Johannes Wenting E
52 Hermanus Jansen Janszn O	111 Hermanus Weijenbarg
53 Hermanus Jansen Berendszn E	112 Gradus de Winkel E
54 Johannes Jansen Janszn E	113 Johannes de Winkel E
55 Theodorus Johannes Jansen E	114 Johannes Witjes O
56 Wilhelmus Jansen E	115 Hendrina Zweden-Jansen E
57 Gradus Jordens E	116 Jacobus Antonius Reijers E
58 Hermanus Jordens E	117 Carolina Baronnesse Lochner von Hüttenbach von Renne E
59 Willemina te Kaat-Hermsen E	

Dorpsbestuur en gilde

Nu wij volledig geïnformeerd zijn over de stoffelijk basis die het voorbestaan van het Sint-Jansgilde de eeuwen door heeft gegarandeerd, keren wij terug tot de vier karakteristieken van het Gilde. De eerste karakteristiek is in het voorgaande al heel duidelijk geworden: de gildemeesters vormen het dorpsbestuur. Ook is duidelijk dat deze taak oorspronkelijk meer inhoudt dan alleen het beheer van de gemene gronden. Het is jammer dat wij niet over geschriften beschikken, waarin ons gegevens worden meegedeeld over het gilde dat al vóór 1200 bestaat. Zeker is dat er in die oertijd een burengericht bestaat, waar naar overgeleverde gewoonten recht wordt gesproken en waar alle naburen een stem hebben. Oudste neerslag van dit gewoonterecht vinden wij in de zoge- naamde "Sachsenspiegel", die omstreeks 1225 door Ridder Eike von Reggow uit een latijnse oertekst in het Nederduits is vertaald. Deze Sachsenspiegel wordt uitgangspunt voor vele rechtsboeken; talloze malen wordt hij gekopieerd, vaak met schitterende miniaturen voorzien. Er zijn 341 handschriften met het landrecht en 94 met het leenrecht bekend. Om iets van de rechtsregels in het dorp te proeven, schrijf ik de volgende bloemlezing uit de Sachsenspiegel over. Telkens wanneer iemand zijn vee in andermans koren- of grasland drijft, moet hij hem naar recht zijn schade vergoeden en drie schillingen boete betalen. - Als er geen veehoeder bij is, als het vee schade veroorzaakt, kan het vee in beslag genomen worden. [Bij ons wordt het dan in het schutschot gebracht dat op de Brink bij de Beekse kerk is ingericht.] De burenen stellen het bedrag van de schade vast; bovendien moet zes penningen boete worden betaald. - Alles wat een herder tijdens het weiden kwijt raakt, moet hij vergoeden. - Als iemand zijn graan buiten laat staan, terwijl iedereen zijn graan binnengehaald heeft, en het wordt hem opgevreten of vertrapt, wordt het niet vergoed. — Iedereen die grenspalen of -stenen zet, moet de man wiens land aan het zijne grenst, erbij roepen. Dat in onze streek recht wordt gesproken in het heimaal (waaraan de naam Hamaland = Heijmaalland is ontleend) heb ik u al verteld. Het is het volksrecht der Chamaven, die leven naar Frankisch recht

Het burengericht bestaat niet meer: het is opgegaan in de rechterlijke organisatie van de landsheren. Heel af en toe komen wij opmerkingen tegen die aan deze oude toestanden herinneren, met name in gevallen waarin geschillen moeten worden beslecht. Zo worden de Beekse gildemeesters in 1660 opgeroepen om een kwestie omtrent een boom op te lossen. De gildeschrijver van Netterden noteert in 1718 dat het tot de taak van het gildebestuur behoort onenigheden binnen de gemeente te beslechten. Publieke rechtspraak is dat echter niet meer.

Oude rechtsregels leiden een taai bestaan: zij trotseren de eeuwen. In de voorschriften en leefregels van het Beekse Sint-Jansgilde klinken de eeuwenoude bepalingen nog door. Oordeelt u zelf. Ik druk hier het reglement van 24-6-1888 volledig af.

Reglement op het gebruik der Heide en der daarin gelegen Goren, toebehoorende aan de te Beek bestaande Broederschap of Gilde van Sint Jan.

Artikel 1 De gronden waarvan het gebruik bij dit reglement wordt geregeld bestaan uit Heide- en groenweidegrond of gooren genaamd. De Heide is bestemd tot het hoeden van schapen en tot het hakken van plaggen en maaien van scharren. De Goorgronden, die door de Commissie met het beheer dezer gronden belast, zooveel doenlijk zijn of zullen gekenmerkt worden, en die aan de gerechtigden of gebruikers ervan, algemeen bekend kunnen worden geacht, zijn uitsluitend bestemd tot het weiden van Paarden en Rundvee.

Artikel 2 Gerechtigd tot het gemeenschappelijk gebruik dezer gronden zijn of zullen zijn:

01. De eigenaren van alle thans in het Kerspel Beek aanwezigen huizen; welk recht overgaat op elken volgenden eigenaar van zoodanig huis, onverschillig of hij daarvan den eigendom om niet of onder eenen bezwarenden titel verkreeg.
02. De bewoners hetzij huurders of anderen van de tot liet gebruik dezer gronden gerechtigde huizen, bijaldien de eigenaar zelf van dat recht geen gebruik maakt.
03. De tijdelijke Pastoor van het Kerspel Beek.
04. Zij die uit te Beek gedomicilieerde ouders geboren zijn, welke een nieuw huis in het Kerspel Beek bouwen en daarbij ten minste een halven bunder oud hoeven Bouwland in eigendom bezitten en het huis zelve bewonen.
05. Zij, ofschoon uil niet te Beek gedomicilieerde ouders geboren, welke met Beeksche dochters gehuwd zijn, wanneer zij een nieuw huis in het Kerspel Beek bouwen en daarbij minstens een halven bunder grond als voormeld in eigendom bezitten, onverschillig of dezen eigendom ten hunnen name of ten name hunner vrouwen staat.

Artikel 3 Personen, niet afstammende van Beeksche ouders, die in het Kerspel Beek nieuwe huizen bouwen, zullen geen recht tot gebruik der hier boven bedoelde gronden hebben. Het zal echter aan de Commissie met het beheer dezer gronden belast, vrijstaan om aan zulke personen het gebruik dier gronden tot wederopzeggens toe te verleen tegen betaling van eene jaarlijksche recognitie voor elk stuks [vee], dat op die gronden door vergunning wordt gehoed of geweid.

Artikel 4 Ieder die tof het gebruik dezer gronden gerechtigd is, zal daarop zooveel stuks vee, hetzij schapen, paarden of runderen, mogen hoeden of weiden als hij zal goedvinden. Wanneer echter de Commissie van beheer zulks geraden mocht oordeelen, zal deze kunnen bepalen hoeveel stuks vee van eiken rechthebbenden op het gebruik dezer gronden mogen gehoed of geweid worden, zullende hij die meer stuks vee dan het getal door de Commissie van beheer voor zijn hooi d bepaald, mocht hoeden of weiden, voor elk overtollig stuks vee verbeuren eene boete van drie gulden, tevens verplicht zijnde op de eerste aanzegging het overtollige vee terstond weg te nemen.

Artikel 5 Het vee, dat ieder gerechtigde op de heide of in de gooren wil hoeden of weiden, moet hem in eigendom toebehooren of hij moet daarvan het vruchtgebruik hebben. Het zal echter de Commissie vrijstaan, om bijaldien een

lot het gebruik dezer gronden gerechtigde tot instandhouding en ondersteuning zijner boerderij of van zijne huishouding, eenig vee van een ander in gebruik mag nemen, aan dezen het hoeden of weiden van dat vee te vergunnen.

Artikel 6 Niemand mag op zijnen naam vee van iemand, geen lid dezer Broederschap of Gilde toe-behoorende, op de bovengemelde gronden hoeden of weiden. De Commissie van beheer, vernemende dat iemand in strijd met deze bepalingen handelt en den overtreders door geen ander wettig bewijsmiddel zijne schuld kunnende bewijzen, zal hem den beslissenden Eed worden opgedragen te presteeren, zal hij in deze gevallen de gerechtskosten moeten dragen en bovendien in eene boete van tien gulden vervallen, tevens verplicht zijnde om op de eerste aanzegging onverwijld het vee weg te nemen.

Artikel 7 Het staat de Commissie vrij, zulks noodig oordeelende, van de gerechtigde Leden der Broederschap van Sint Jan eene jaarlijksche retributie te heffen van elk paard of stuk rundvee, dat in de gooren geweid, en voor elk schaap dat in de heide gehoed wordt, alsmede voor elke plakhak welke tot het maaien van plaggen of scharren uit de heide gebruikt wordt. Hij die in gebreke blijft deze retributie te voldoen zal, zoolang hij deze niet voldoet, van het recht tol gebruik dezer gronden verstoken zijn. Zij, die geene leden dezer Broederschap zijn, doch aan wie door de Commissie van beheer ingevolge Artikel 3 van dit reglement, het gebruik dezer gronden is vergund tegen betaling eener jaarlijksche recognitie, zullen bij het heffen van eene algemeene retributie van de gerechtigde gebruikers der heide en gooren deze retributie betalen boven en behalve de recognitie waarvan in Artikel 3 gesproken wordt. Op hen is ook toepasselijk de poene in het 2^e lid van dit artikel vermeld.

Artikel 8 Zooals van ouds gebruikelijk is, is ieder met zijne gronden aan de heide en gooren grenzende eigenaar, pachter en vruchtgebruiker, lid van deze Broederschap, of bij eenigen rechtstitel daartoe verplicht, gehouden om vóór den 20^{en} April van elk jaar van zijne zijde alles in behoorlijke vrachting te brengen en de vrachting gedurende den tijd van beweiding in orde te houden. Die in zijne vrachting is nalatig gebleven zal geen recht hebben om de paarden, het rundvee, de schapen, die builen de gewone grenzen gaan, te schutten of voor het hem toegebracht nadeel schadevergoeding te eischen.

Artikel 9 Op den 1^{en} Mei van elk jaar zal door de Commissie van beheer eene schouw over de afvrachting worden gehouden. Deze Commissie bevindende dat iemand in het behoorlijk afvrachten van zijn aangrenzend land is nalatig gebleven, zal deze daartoe aanmanen om zulks nog binnen acht dagen te doen. De termijn van acht dagen verstreken zijnde zonder dat door den nalatigen afvrachter aan zijne verplichting is voldaan, zal de Commissie van beheer hem voor dat jaar het gebruik der heide en der gooren kunnen ontzeggen en de nalatige afvrachter daartoe verbeuren eene boete van drie gulden.

Artikel 10 Indien iemand om zijn gevecht in orde te brengen mocht noodig oordeelen de sloot te verbreden, dan zal hij de aarde van den eigendom, de in pacht of vruchtgebruik hebbenden grond moeten afnemen, nimmer echter van den kant der heide of gooren. Die in strijd met deze bepaling mocht handelen, zal de weggenomen aarde moeten terug brengen en den grond in den vorigen staat moeten herstellen, zullende hij tevens verbeuren eene boete van drie gulden.

Artikel 11 Niemand zal zonder autorisatie der Commissie van beheer beplantingen of bepotingen op de heide of gooren mogen doen, dan alleen eene rij opgaande boomen tegen den hem in eigendom toebehoorende of in pacht of vruchtgebruik hebbenden grond en zulks niet anders dan op eenen afstand van

twee ellen van dien grond. Eene boete van drie gulden en het verlies van liet gepolene.

Artikel 12 Het is verboden om zonder autorisatie der Commissie van beheer eenigen grond van de heide of gooren aftegraven, op eene boete van vijf tot tien gulden. De overtreder van deze bepaling /al den grond zooveel mogelijk en zulks ter beoordeeling der Commissie, in den vorigen staat terugbrengen

Artikel 13 Het is verboden zonder autorisatie der Commissie van beheer de bomen te snoeien op eene boete van vijftig cents van elke boom. Hij, die zonder autorisatie de Commissie eene boom wegneemt of weghakt, zal tot boete betalen de dubbele waarde van den weggenomen of gehakte boom, door de Commissie te bepalen.

Artikel 14 Zooals vanouds bekend is, is het verboden om in de gooren of weidegrond plaggen ie maaien, op ecnc boete van drie gulden of eene dubbele schadevergoeding, zooals de Commissie van beheer zal goedvinden bij elke overtreding te bepalen.

Artikel 15 In de zoogenaamde gooren is het verboden zonder schriftelijke permissie van een der leden van de Commissie van beheer leem te graven. In geval iemand daartoe permissie mocht gekregen hebben, zal hij verplicht zijn een stek van de bovenste aardlaag met de graszode ter zijde te leggen, welke hij, nadat de leem er uitgegraven is en nadat de daardoor ontstane gaten met aarde van de heetbulten zijn aangevuld, welke aanvulling binnen vier dagen na de nitgraving moet geschied zijn, en op den aangevulden grond leggen de graszoden en wel zoodanig dat de graszode boven ligt en alles weder gelijkgronds is. De overtreding van het in dit artikel bepaalde zal gestraft worden met eene boete van drie gulden, zullende bovendien door de Commissie van beheer op kosten van den nalatigen de groengronden weder in eenen behoorlijken staat gebracht worden.

Artikel 16 Het is verboden op eene boete van twee gulden voor elke overtreding op de weide- of groengronden natte of drooge mest te rapen.

Artikel 17 Het is verboden op eene boete van drie gulden bij elke overtreding, om in de wetterkolken welke in de gooren gelegen zijn, schapen te wasschen of hout te werpen of daarin te laten liggen.

Artikel 18 Het is verboden om tusschen den 6en April en den oen October van elk jaar schapen te houden op de zoogenaamde gooren op eene boete van twee gulden en bij herhaling in hetzelfde jaar telkenmale op eene boete van drie gulden.

Artikel 19 De groen- of weidegronden, de zoogenaamde gooren, mogen tusschen den 6en April en den oen October van elk jaar met geen ander vee dan met Paarden en Rundvee beweid worden, zijnde verboden om paarden of rundvee voor den 1ste Mei uit te scharen. Bij overtreding van deze bepalingen zal men verbeuren eene boete van vijftig cents telkenmale wanneer een paard of rund geschut wordt.

Artikel 20 Niemand Kal hengsten of springstieren, die ouder dan een jaar zijn, op de gooren mogen laten loopen, op boete van één tot tien gulden, zullende dezelve op de eerste aanzegging onmiddellijk moeten verwijderd worden.

Artikel 21 Paarden, gevaarlijk door het slaan, van achteren beslagen zijnde, mogen in de gooren niet geweid worden. De Commissie van beheer, ontwarende

dat er zoodanige paarden geweid worden, zal derzelver eigenaar alsdan doen aanzeggen, ze onmiddellijk weg te doen halen en ze niet weder in de gooren te doen loopen. Aan deze aanzegging van de Commissie door den eigenaar van zoodanig paard niet gehoorzaamd wordende, zal het voor eiken dag welke hij zijn paard nog in de gooren laat loopen, verbeuren eene boete van één tot tien gulden.

Artikel 22 Indien er door de Commissie van beheer eenige verbeteringen of verrichtingen aan de voormelde heide en gooren noodig mochten worden geacht, zullen diegenen welke van deze gronden gebruik maken, verplicht zijn daaraan behulpzaam te wezen. Hiervan is echter vrijgesteld de tijdelijke Pastoor van Beek. De leden dezer Broederschap welke kar en paard houden, moeten, zoo het gevorderd wordt, deze met een geleider daarbij ten dienste der Commissie van beheer voor zoodanige werkzaamheden aan de heide of gooren stellen, terwijl zij die geen kar en paard houden, persoonlijk dienst moeten presteeren. Indien door of vanwege de Commissie van beheer iemand geboden is, hetgeen tweemaal vier-en-twintig uren voor den bepaalden dag moet geschieden, is hij verplicht ten bepaalden dage en ure op de aangeduide plaats te verschijnen, ten einde dien van hem gevorderden dienst te verrichten. Hij die vermeenen mocht geldende redenen te hebben om aan die verplichting niet te kunnen voldoen, moet zich minstens daags vóór den bepaalden tijd bij een lid der Commissie vervoegen, ten einde de redenen zijner versooning mede te deelen. De reden gegrond geoordeeld wordende kan hij of den verzoeker uitstel voor eenigen tijd verkenen of voor dien keer geheel van zijne verplichting ontslagen worden. Zij, die behoorlijk geboodschapt zijnde, geene redenen van versooning hebben ingebracht en daarom uitstel of vrijstelling verkregen hebben, zullen niet ter bepaalde plaats en tijd opkomende telkenmale verbeuren, zoo hij kar en paard had moeten leveren drie gulden, of zoo hij persoonlijk dienst had moeten doen één gulden.

Artikel 23 De Commissie van beheer beslist altijd bij volstreekte meerderheid van stemmen, ter zake van de bij dit reglement vastgestelde bepalingen.

Artikel 24 Al de in dit reglement vastgestelde boeten en verbeurdverklaringen komen ten profijte der kas van de Broederschap of Gilde.

Artikel 25 Alle wijzigingen en veranderingen in dit reglement zullen der Commissie van beheer vrijstaan en ter kennis van belanghebbenden gebracht worden.

Beek, 14 Juni 1888

Daar valt verder niets meer aan toe te voegen: hier blijkt duidelijk wat het gilde in de buurschap regelt en hoe het de belangen van de gemeente behartigt. Dat hier oeroude regels en bepalingen doorklinken blijkt ook duidelijk: de maatregelen zouden goed passen in de feodale tijd vóór de Franse Revolutie! En die is al 100 jaar verleden tijd!

De schutter

Om erop toe te zien dat de reglementen worden gerespecteerd, stelt het gilde een schutter aan: een soort koddebeier. Hij is een belangrijke figuur in de dorpsgemeenschap, want hij ziet erop toe dat iedereen zich houdt aan de spelregels die de gildemeesters opstellen. Dit baantje wordt door het gilde jaarlijks verpacht en omdat de boeren voor deze beambte roggerven moeten bijdragen, wordt gesproken van "schuttersgerven verpachten". De interessantste beschrijving van zo'n verpachting noteert gildeschrijver Christiaan Meurs op 6-6-1719 in zijn gildeboek. "Derhalven willen wij hiertegens

onse schueters Gerven verpagten aen den meest biedende voor daalders van 30 stuivers Cleefs. Ende sullen die Geene die dese pagt, gehouden wesen alles te schutten Wat tot gemeints schade koste gaen, alles in sijn voor ende palinge als naar oude voorwarden is gekonditioneert geweest. Mit Expres Beding dat geen Gansen sullen in 't Gemeint ofte heijde mogen komen, als oock verkens soo niet Gekemelt sijn. Alle andere vee staet op sijn oude regt, Als se Geschut worden, 't sij in 't lot, saet, Gooren, heggen of wegen, alles waer sij schade doen kunnen of geen regt hebben om te Gaen. Ende sal den pagter hebben te genieten van ijder vollen Boer 8 Rogge Gerven, een Kaeter 4 en een Dag-huirder 2 Gerven ofte soo veel stuijvers in de plaets. Voorts soo daer ijmant mogte weesen soo hier aen dit samentelijck Gemeints ackoort niet wilde onderdanig wesen, sal gehouden worden voor Een Rebelder, en Geen Gemeints man ofte Gilde Broeder. Ende alles wat de Gerven Boven dit ackoort komen te Gelden, sal tot onse Catholijcke Kerck Geemploijeert worden. En als den schueter den Eenen Meer ontsag als den anderen, Dat Bewijsselijck was, sal den schueter bij sijn pagt een rix daler Cleefs aen de Kerck Betaelen, aen handen van Dese tegenwoordige Gildemeisters. Wegens de Gansen nadat Den Eijgenaer twee mael Gewaerschout is, [ontvangt] der schueter 4 stuijver; den Derde mael sal Betaelt worden ofte sullen Doot geslagen worden. Henderick Bloem de Schueterij Gepagt voor 12 daalder 15 stuijver. Burghe Franck Bodden." Bij zijn ambtsaanvaarding legt de schutter de ambtseed af. In Emmerik luidt de tekst als volgt. "Dat ick trouw Schaeter ind gerecht wesen sall ... ind all schutbare have toe schutten, ind die ick in schaide vinde int schaete toe brengen, ind nyet dair uyt toe laeten, then sy myt willen des ghenen, den die schaide geschiet is, ind gene haven toe nemen noch korn up den velde off anders, dan dat gesatte schutgelt. Dat mey got soe helpe ind syn heligen.

Weerbaarheid en gilde.

Naast de taak als "gemeentsbestuur" heeft het gilde vanouds een tweede belangrijke taak: de buurschap beschermen tegen aanvallen van buiten. En dan moeten wij hierbij niet meteen aan oorlog denken. Alsof in het middeleeuwse Beek de mannen nog rondlopen als germaanse krijgers in dierenhuiden en met leren helmen op het hoofd: de buren die een paard hebben, als ruiter met schild en speer en het voetvolk met een knods en een slinger om de vijand met stenen te bekogelen. Nee, die tijden zijn allang voorbij. Wij hebben gezien dat de buren dit "grote werk" reeds sinds ondenkbare tijden overlaten aan de krijgslieden-van-professie, de ridders: zij zijn vrijgesteld om oorlog te voeren om de vrede van hun land en zijn bewoners te dienen. Die heren vergeten dat wel eens: vooral sinds de iide eeuw wordt oorlog voor de adel een sport. De gewone buren moeten wel meevechten, als zij opgetrommeld worden, maar de helden van het strijdtoneel zijn toch de beroepskrijgers: zij steken letterlijk hoog boven de buren uit: zij rijden zonder uitzondering te paard en zijn volledig bewapend. Niet met oorlogstuig van hout en leer, maar van ijzer. En wat meer is: zij hebben tijd om zich te trainen voor de strijd. Een ridder zonder vrees of blaam kent geen vrees, omdat hij bang is geblameerd te worden. Hij heeft eigenlijk ook geen motief nodig om te vechten. Voor de buren van Beek echter is strijd een noodzakelijk kwaad. De gildebreeders houden schietoefeningen om paraat te zijn. Wij lezen dat zij schutterij houden bij de oude kerk in Zevenaar, samen met die van Wehl, en dat daarbij ooit een trommelslager Claas Bod "in sein arssbillen gesteggen, und darahn gestorben. Wij lezen over "perd und rusting, so vher sulks daar is als men mijnen gnadigen herren daarmede te dienen plagh" die van vader op zoon overgaan. Wij lezen over landweren die onderhouden moeten worden, door "richtere, scepene ind badene bynnen oiren ampte" en op het platteland door de gilden.

Sociale zorg en gilde.

Dat het Sint-Jansgilde door de mensen van Beek wordt beschouwd als de vereniging waarin de kleine man de mogelijkheden vindt om zich maatschappelijk te handhaven, hebben wij gezien. Maar dat is een geluid dat wij beluisteren in een tijd, waarin de meeste taken waarvoor het gilde zich vanouds ziet geplaatst, door het burgerlijk bestuur zijn overgenomen. Mensen die zich intensief bezighouden met de middeleeuwse geschiedenis van het leven op het platteland, zijn zeer duidelijk en eensgezind als zij spreken over de sociale toestanden; professor Slicher van Bath formuleert de these: "Zonder onderlinge burenhulp is een samenleving op het platteland ondenkbaar. Is dit in zijn algemeenheid waar, in Beek is deze regel bij uitstek van toepassing. Evenals in de hele Liemers leeft het leeuwendeel van de mensen op de rand van het bestaansminimum: het zijn met name de daghuurders die in 1753, als de armenjager wordt aangesteld, 50% van de totale bevolking uitmaken.

Wie zich in Beek wil ernereren

Mot de botter dun smeren

En de boks dik lappen.

Anders kun-j 't niet berappen.

Buren helpen elkaar bij familiegebeurtenissen als geboorte, huwelijk en overlijden. Zij helpen elkaar als een huis gebouwd moet worden en het hele dorp loopt uit om te helpen blussen als het brandt. De familie die door het noodlot wordt getroffen, eventueel met boedel en vee, krijgt elders onderdak en verzorging. Dat spreekt vanzelf. Wie gereedschap of een trekpaard nodig heeft, kan te allen tijde op de burenen rekenen. Dat het gilde als buurschapsorganisatie hier een belangrijke functie heeft, is duidelijk: er zijn veel vormen van burenhulp die de krachten van de individuele burenen te boven gaan. Daar is bijvoorbeeld de structurele zorg voor zieken, voor armen en voor weduwen en wezen. Ook het begraven van de doden is de taak van het gilde: het zorgt voor een "swert Laken tot een Lijck-laken", lezen wij in het gildeboek; iedereen kan er gebruik van maken, maar gildeleden betalen "twee Cleefse stuijvers" en anderen twaalf stuiver. Natuurlijk zijn de gildemeesters vanouds belast met alle, dus ook de sociale taken van het gilde. Maar er is één functionaris in het dorp die speciaal met deze zorg is belast: de "Armen Meister". In de regel is hij tevens gildemeester, want het zijn meestal dezelfde mensen die de eerste viool spelen; ook de kerkmeester is gildemeester. Wat ons bij het doornemen van de oude gildeboeken opvalt is: dat het gilde met zorg voor armen en kerk eigenlijk één homogeen geheel vormt, één organisatie die alle stoffelijke en geestelijke belangen van de naburen behartigt.

Dat "onsen armmeester" vanouds een gildefunctionaris is, blijkt heel duidelijk in 1826. Armmeester Hendriksen ligt in de clinch met pastoor Martinus Zweep, want hij weigert "om aan zijn Weierwaarde ... rekening en verantwoording te doen van zijne Administratie en zijn Weleerwaardes oppertoezicht in dezen te erkennen. Hij zoekt steun bij Burgemeester en Assessoren en die leggen de kwesties voor aan Gedeputeerde Staten. Op 6-12-1826 schrijft Districtscommissaris H.J. van Loë: "de administratie van den Armmeester zal behooren te worden onderworpen aan het toezigt van eene Speciale Commissie van vier personen, op voordragt van de Gemeente uit deszelfs midden te benoemen". Die moet een Reglement op het beheer van de armengoederen ontwerpen. Maar dat is eigenlijk niets nieuws: de gildemeesters hebben de eeuwen door altijd al hun armmeester gecontroleerd.

Geestelijke broederschap en gilde.

Het gilde is vanouds een zuiver profane aangelegenheid; een geestelijke broederschap is het pas later geworden. In navolging van Toon van Dalen heb ik in het jubileumboekje bij het 550-jarig bestaan van het Beekse Sint-Jansgilde (1-6-1986) geschreven dat het gilde in de tweede helft van de 15de eeuw, na 1450, een broederschap wordt die aan de leiband loopt van de heren geestelijken.

"De gilden krijgen dan veelal ook hun patroonheilige (als zij die nog niet hebben); hij is als het ware een label voor geestelijke kwaliteit." Sindsdien heb ik in verband met het schrijven van het boekje "Sint-Jorisgilde Braamt. Een traditie van 625 jaar", dat in 1995 is verschenen, de geschiedenis van de gilden nog eens grondig nagetrokken. En dat levert een nieuw inzicht op voor de oude Berghse gilden. Deze gilden - buurschaps-organisaties zijn zo oud als hun buurschappen zelf. En die bestaan al omstreeks 1200. "De oeroude schutgilden worden op een gegeven moment gekerstend, "gedoopt" zou je kunnen zeggen. Bij de kerstening krijgen de gilden hun schutspatroon, die als het ware een label is voor geestelijke kwaliteit. Hij moet natuurlijk speciaal vereerd worden met een altaar, waaraan missen voor het gilde kunnen worden opgedragen. En om dat allemaal te bekostigen moet een vicarie worden gesticht: dat is een fonds dat voornamelijk bestaat uit grondstukken, waarvan de pachtopbrengst wordt gebruikt om het "geestelijk apparaat" te laten functioneren. Ik zet alle gegevens op een rijtje en kom tot de conclusie dat de Berghse gilden omstreeks 1370 hun schutspatroon krijgen. Dat geldt voor alle Berghse gilden. Maar geldt dat ook voor het Beekse Sint-Jansgilde? Beek hoort immers in 1370 nog niet tot de oude graafschap Bergh: het behoort pas sinds 1447 tot Bergh, want in dat jaar wordt het door Kleef aan Bergh verpand. In het genoemde jubileumboekje van 1986 breng ik allerlei veronderstellingen naar voren om een antwoord te zoeken op de vraag, wanneer het Beekse gilde een Sint-Jansgilde wordt. En ik besluit daar: "Je zou nog meer bespiegelingen kunnen opzetten, maar uiteindelijk zullen wij er wel nooit precies achter komen, waarom Sint-Jan gepromoveerd werd tot patroon van het Beekse gilde. Evenmin als wij ooit met zekerheid zullen achterhalen, in welk jaar dat gilde precies werd opgericht." Eén overweging wil ik hier nu nog naar voren brengen. Op de meeste plaatsen waar oude middeleeuwse gilden bestaan, hebben zij dezelfde patroon als de plaatselijke parochiekerk. Dat is bijvoorbeeld in Zeddam het geval, in Netterderien en in Dornick bij Emmerik. Maar in Beek is de oude kerkpatroon Sint-Petrus in Banden ... en het gilde heeft Sint-Jan tot patroon. Dat is merkwaardig. Ik heb mij wezenloos gezocht om te achterhalen, waarom dit zo is. De enige reden die ik nu zie, is de volgende. Sint-Jan de Doper is in oude tijden in het kerspel Beek geen onbekende. Reeds in 1085 blijkt het Utrechtse kapittel van Sint-Jan (de Doper) het "foreest in Wambeke" in bezit te hebben: in dat jaar wordt het geschonken aan bisschop Koenraad of Kort van Utrecht. En als mijn verhaal over de Bijvank klopt en als daar inderdaad Tempeliers wonen, dan kan ook dat een link leggen met Sint-Jan: de schutspatroon van de Tempeliers is immers ook Sint-Jan de Doper. De keuze van Sint-Jan als patroon van de Beekse buurtschapsorganisatie zou echt niet zo vreemd zijn. Maar of wij hieraan ook conclusies kunnen verbinden omtrent het jaar waarin het Beekse gilde gekerstend wordt, blijft vooralsnog onzeker. Het zou natuurlijk wel interessant zijn: het Sint-Jansgilde zou dan zeker al vóór 1309 bestaan. Hoe het zij: zo ver wij in de geschiedenis terug kunnen kijken zijn het Beekse gilde en de Beekse parochiekerk nauw met elkaar verbonden. Gildemeesters zijn ook kerk- en arm-meesters. En als de kerk geld te kort komt, schiet het gilde te hulp, want het zit er meestal warmpjes bij. In 1739 bijvoorbeeld besluiten de twaalf gildemeesters in aanwezigheid van alle andere gildebroeders, dat de kerkmeester de eerstkomende zes jaar op Pinksteren 10 daalder ontvangt "om dat de kerck in het gebreck van mijsbetading is". Bovendien zal de kerkmeester voortaan elk jaar drie daalder ontvangen voor zijn werk. En als pastoor Van Woerkom in 1868 een grootscheepse verbouwing van de Beekse kerspelkerk realiseert, gaat het gilde een contract aan om 30 jaar lang f. 200,00 te betalen uit de gildekas. Tot 1872, dus zes termijnen, betaalt het gilde trouw. De volgende termijnen worden uit de gemeentekas betaald, omdat de verplichting het gilde te machtigen is: het moet er zelfs het koningschieten op het jaarfeest voor prijsgeven. De verdeling van de gemeente in 1892 brengt de uiteindelijke oplossing: dan wordt de verplichting ineens afgedaan. En wat de sociale zorg betreft: wat het gilde vanouds reeds praktiseert, wordt door de kerk geformuleerd in de

zeven werken van barmhartigheid:

Hongerigen spijzen

Dorstigen laven

Vreemdelingen herbergen

Naakten kleden

Zieken verzorgen

Gevangenen bezoeken

Doden begraven.

Het gilde viert, het gilde juicht.

Van de viervoudige taak van het gilde die wij hebben leren kennen: 1) dorpsbestuur, 2) weerbaarheid, 3) sociale zorg en 4) geestelijke broederschap, is in onze dagen niet veel meer overgebleven. De tijden veranderen en wij met hen, ook de gilden met hen. Het Sint Jans-gilde moet de bakens verzetten, als de oorspronkelijke taken wegvallen. Talloze oude gilden verdwijnen in de 19de eeuw. In de laatste dertig jaar van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw worden in hun plaats schutterijen opgericht, die een heel andere doelstelling hebben dan de oude gilden. Het "soldaatje spelen" en het "feestmaken" staan voorop. Het worden een soort showgezelschappen, die natuurlijk eenmaal per jaar schietwedstrijden organiseren. Daar hoort een optocht bij met muziek en in de jongste tijd met majorettes, met vendelzwaaien, huldebetoon aan geestelijke en wereldlijke overheden, huldebetoon ook bij bruiloften en jubilea van schuttersbroeders. Maar het gezelschapsleven en het feestmaken nemen toch een zeer belangrijke plaats in. In de statuten van schutterij Sint Jan in Zeddam is dit heel duidelijk geformuleerd: "Door gezellige bijeenkomsten, optochten, muziek, dansvermakelijkheden en schietoefeningen het gezellig verkeer te bevorderen. Misschien moeten wij het ontstaan van deze "moderne" schutterijen - althans in onze streek - in verband brengen met de emancipatie van het katholicisme, die na 1853 - het jaar waarin de bisschoppelijke hiërarchie in ons land wordt hersteld - op gang komt. Dat is de tijd waarin de grondslagen worden gelegd voor het Rijke Roomse Leven, dat in onze tijd inmiddels alweer heeft afgedaan. Dat is de tijd van de grote Pierre Cuypers en de al even grote Alfred Tepe, die samen met vele anderen ons land talloze prachtige neogotische kerken schenken. Die bouwheren van de katholieke emancipatie laten zich inspireren door de grote bouwwerken van de Middeleeuwen: de tijd waarin de godsdienst met alle pracht en praal wordt gevierd, waarin ook de gilden met tromgeroffel en vliegende vendels luister bijzetten aan godsdienstige feesten en evenementen. Die tijden wil men opnieuw beleven. Vandaar de tendens om ook de gilden nieuw leven in te blazen. In Bergh ontstaan schutterij Wilhelmina in Azewijn (1889), De Vriendschap in 's-Heeren-berg (1860), Sint Jan in Kilder (1886), Sint Oswaldus in Stokkum (1882), Sint Jan in Zeddam (1902), De Eendracht in Beek (1896). In de tijd na de eerste wereldoorlog, 1920-1930, komt daar nog een belangrijke stimulans bij. Folkloristen krijgen belangstelling voor schutterijen. Er worden landjuwelen en demonstraties georganiseerd, waar het hele land (vooral de mensen uit de grote steden) te hoop lopen om die schutterijen te zien; zij worden beschouwd als een exponent van het vaderlandse volksleven. In 1919 wordt in het pas één jaar oude Openluchtmuseum in Arnhem een landjuweel gehouden, waaraan schutterijen uit het hele land deelnemen. Zij worden daar in het zonnetje gezet en de enorme publiciteit die zij voor het vervolg krijgen, streelt hun gevoel van eigenwaarde. Bestaande schutterijen floreren en er komen steeds nieuwe bij. Het middeleeuwse Beekse gilde viert natuurlijk de eeuwen door altijd al zijn gildefeest rond het feest van zijn patroon Sint Jan. Dan moeten de grondtjnsen en pachten aan het gilde worden betaald en dan is er geld in de pot om te verteren. Typerend is dat dit feest "gildebier" wordt genoemd: gerstenat is de hoofddrank. Dat wordt hoogstwaarschijnlijk ook in Beek oorspronkelijk in

eigen beheer gebrouwen evenals in Braamt. De gildebroers worden voor het gildebier opgeroepen door de trommelslager die rondom het grondgebied van het gilde trekt. Later wordt dit veranderd: de man loopt de Eltense-weg, Sint Jansgildestraat en Doetinchemseweg af "van Reijers tot Schenning": dus in de lengte door het hele kerspel. Het feest begint in de kerk. Dan trekt de stoet onder de roffel van de gildetrom naar het feestterrein "De Papegaaieschacht", waar vanouds naar de vogel wordt geschoten. Wie koning wordt, krijgt een nieuwe hoed en "wanten" en hem wordt een knecht of adjudant toegewezen. De koning kiest zich een koningin die mooi wordt gemaakt met een kruis en linten. Dan gaat het in optocht naar de plaats waar het feest wordt gevierd. De vendelier brengt zijn hulde aan de koning met zijn zwenkvaan, maar hij moet ook vendelen om de nieuw getrouwde leden onder de vaan door te laten dansen: een soort introductieritueel. Oorspronkelijk wordt het gildebier gevierd op de deel van een van de grote boerderijen: op Lobberik waar Schenning woont, op de Keulse Stee bij Bisseling, op de Grote Ham bij Jansen de Poet, op Groot Broekhuizen nu Soeter, op Averbeek nu Reijers, op de Kruisstee nu Gerritsen of op de Beekse Hof waar vanouds de familie Bodde woont, later Rosendaal, in onze tijd Hansen en Van Schriek aan de Steegseweg. De gildebroers zitten aan het gildemaal aan; dat bestaat uit een vette hamel en veel bier. In 1731 is voor het eerst sprake van foezel. Zoals de Indianen hun vredespijp roken uit één pijp, zo drinken alle gildebroers de borrel om de beurt uit één glas. Het Gildebier is een drink- en dansfeest: voor de muziek wordt een "muzikant" ingehuurd. In 1822 is dat Jan Raben uit Didam; die familie Raben zit de muziek in het bloed tot op de huidige dag. Twee dagen duurt het feest. "Den eersten dag eindigt men met zonsondergang. De tamboer geeft weer het sein, d.w.z. hij trommelt tot de laatste man verdwenen is. Hij doet het niet mooi! Opzettelijk niet, als iemand die er niets van kan. Bij de tafeltjes der laatblijvers, der hardhoorige plakkers, staat hij net zo lang zijn instrument te beuken, tot zij van ergernis opstaan en vertrekken. Op de laatste dag trommelt hij weer net zolang tot de laatste feestganger is verdwenen. Dan schommelt hij al trommelend naar huis. Soms is het geluid zwak, soms wat sterker, afhankelijk van de fut die de man nog heeft. Uiteindelijk wordt het zo zwak dat helemaal niets meer is te horen. Dan is het feest voorbij. De boer op wiens deel het feest is gevierd, kan de rommel opruimen; hij krijgt voor het gebruik zeven daalder Kleefs. Op 26-1-1897 besluiten de gildebroeders een eigen stenen gildetent te bouwen, zoveel mogelijk in het midden van de parochie. Zij willen nu hun benen wel eens onder eigen tafel steken. Vermoedelijk hangt dit besluit samen met het feit dat in 1896 de "Schutterij de Eendracht" is opgericht. Daarover hoort u aanstonds meer. Er wordt verhaald dat met de meetketting wordt gelopen van de grens bij Ellen tot achterop Loerbeek. Aan de Slakweg, de huidige Sint Jansgildestraat, wordt voor f. 18,00 een stuk land gekocht en het werk wordt aanbesteed. Architect Arnold te Wiel uit Azewijn maakt de tekening en het bestek; Gerrit Kloppers uit Didam is de laagste inschrijver. Hij bouwt de tent voor f. 2581,00. Het is een langwerpige gebouw van rode baksteen met gegoten ijzeren raamkozijnen. Met f. 506,02 worden een kegelbaan, kegels, ballen, banken, lampen, een kachel, een beuken heg, een puntdraadhek, geweren, de brandassurantie en de hypotheek betaald; een tuinman uit 's-Heerenberg legt voor f. 23,70 een plantsoen aan. De hypotheek is f. 2700,00 groot. Met de kermis van 1897, de laatste drie dagen van augustus, is de tent klaar, want op 1 augustus wordt hij voor het eerst verpacht aan vier kasteleins: Kobus Reijers, Jan Otters, Gradus ten Bonsel en Toon Hageman. Zij betalen er in totaal f. 165,00 voor. Met de gildetent krijgt Sint Jan een vast punt en dal komt de continuïteit en bloei zeer ten goede. Jaar op jaar worden hier de gildefeesten gevierd. Jaar op jaar trekken de gildebroeders langs de eeuwenoude wegen door het kerspel Beek, op naar het eeuwfeest dat in 1936 voor het eerst wordt gevierd. Het feest begint in de kerk. Dan trekt de stoet onder de roffel van de

gildetrom naar het feestterrein "De Papegaaieschacht", waar vanouds naar de vogel wordt geschoten. Wie koning wordt, krijgt een nieuwe hoed en "wanten" en hem wordt een knecht of adjudant toegewezen. De koning kiest zich een koningin die mooi wordt gemaakt met een kruis en linten. Dan gaat het in optocht naar de plaats waar het feest wordt gevierd. De vendelier brengt zijn hulde aan de koning met zijn zwenkvaan, maar hij moet ook vendelen om de nieuw getrouwde leden onder de vaan door te laten dansen: een soort introductieritueel. Oorspronkelijk wordt het gildebier gevierd op de deel van een van de grote boerderijen: op Lobberik waar Schenning woont, op de Keulse Stee bij Bisseling, op de Grote Ham bij Jan sen de Poet, op Groot Broekhuizen nu Soeter, op Averbeek nu Reijers, op de Kruisstee nu Gerritsen of op de Beekse Hof waar vanouds de familie Bodde woont, later Rosendaal, in onze tijd Hansen en Van Schriek aan de Steegseweg. De gildebroers zitten aan het gildemaal aan; dat bestaat uit een vette hamel en veel bier. In 1731 is voor het eerst sprake van foezel. Zoals de Indianen hun vredespijp roken uit één pijp, zo drinken alle gildebroers de borrel om de beurt uit één glas. Het Gildebier is een drink- en dansfeest: voor de muziek wordt een "muzikant" ingehuurd. In 1822 is dat Jan Raben uit Didam; die familie Raben zit de muziek in het bloed tot op de huidige dag. Twee dagen duurt het feest. "Den eersten dag eindigt men met zonsondergang. De tamboer geeft weer het sein, d.w.z. hij trommelt tot de laatste man verdwenen is. Hij doet het niet mooi! Opzettelijk niet, als iemand die er niets van kan. Bij de tafeltjes der laatblijvers, der hardhoorige plakkers, staat hij net zo lang zijn instrument te beuken, tot zij van ergernis opstaan en vertrekken. Op de laatste dag trommelt hij weer net zolang tot de laatste feestganger is verdwenen. Dan schommelt hij al trommelend naar huis. Soms is het geluid zwak, soms wat sterker, afhankelijk van de fut die de man nog heeft. Uiteindelijk wordt het zo zwak dat helemaal niets meer is te horen. Dan is het feest voorbij. De boer op wiens deel het feest is gevierd, kan de rommel opruimen; hij krijgt voor het gebruik zeven daalder Kleefs. Op 26-1-1897 besluiten de gildebroeders een eigen stenen gildetent te bouwen, zoveel mogelijk in het midden van de parochie. Zij willen nu hun benen wel eens onder eigen tafel steken. Vermoedelijk hangt dit besluit samen met het feit dat in 1896 de "Schutterij de Eendracht" is opgericht. Daarover hoort u aanstonds meer. Er wordt verhaald dat met de meetketting wordt gelopen van de grens bij Ellen tot achterop Loerbeek. Aan de Slakweg, de huidige Sint Jansgildestraat, wordt voor f. 18,00 een stuk land gekocht en het werk wordt aanbesteed. Architect Arnold te Wiel uit Azewijn maakt de tekening en het bestek; Gerrit Kloppers uit Didam is de laagste inschrijver. Hij bouwt de tent voor f. 2581,00. Het is een langwerpige gebouw van rode baksteen met gegoten ijzeren raamkozijnen. Met f. 506,02 worden een kegelbaan, kegels, ballen, banken, lampen, een kachel, een beuken heg, een puntdraadhek, geweren, de brandassurantie en de hypotheek betaald; een tuinman uit 's-Heerenberg legt voor f. 23,70 een plantsoen aan. De hypotheek is f. 2700,00 groot. Met de kermis van 1897, de laatste drie dagen van augustus, is de tent klaar, want op 1 augustus wordt hij voor het eerst verpacht aan vier kasteleins: Kobus Reijers, Jan Otters, Gradus ten Bensel en Toon Hageman. Zij betalen er in totaal f. 165,00 voor. Met de gildetent krijgt Sint Jan een vast punt en dat komt de continuïteit en bloei zeer ten goede. Jaar op jaar worden hier de gildefeesten gevierd. Jaar op jaar trekken de gildebroeders langs de eeuwenoude wegen door het kerspel Beek, op naar het eeuwfeest dat in 1936 voor het eerst wordt gevierd. In hetzelfde jaar waarin de gildetent gereed komt, wordt een nieuw reglement opgesteld dat ik hier volledig afdruk

Reglement toegepast op de Gildeteering van het Broederschap van Sint Jans gilde te Beek gemeente Bergh.

Artikel 1

Het bestuur der Gilde zal bestaan uit drie Leden, namelijk een Voorzitter,

Secretaris en Penningmeester, die onderlings het bestuur uitmaken. De Voorzitter belegt alle nodige vergaderingen en bijeenkomsten; de Secretaris moet alle schrijfwerk verrichten en houdt boek van alle verhandelingen van vergaderingen en bijeenkomsten in een daartoe bestemd notulenboek; de Penningmeester int alle gelden en inkomsten der Gilde en doet alle betalingen die ten laste der Gilde zijn, en doet jaarlijks rekening en verantwoording binnen drie weken na de Gildeteering. Dezelfde worden voor zes jaren benoemd bij wijze van stemming. De stemming geschiedt voortaan met briefkens.

Artikel 2

Geen besluiten mogen genomen worden of iets uitgevoerd worden als bij meerderheid van stemmen zowel onder de Leden van het bestuur als de Leden der Gilde, anders is het buiten kracht en waarde.

Artikel 3

Volgens oud gebruik kan uit elk huisgezin, tevens lid der Gilde zijnde, een stem worden uitgebracht, hetzij bij verkiezingen der Leden van het bestuur of anderszins; echter kan het ook door een vertegenwoordiger geschieden, mits Lid der Gilde zijnde.

Artikel 4

De jaarlijkse Gildeteering moet geschieden in de maand Juni, en wel omstreeks Sint Jan in het Gildehuis, waartoe elk lid gerechtigd is, zoo mede de vrouwelijke huisgenoten die den ouderdom van zestien jaren bereikt hebben.

Artikel 5

Het Lidmaatschap kan verkregen worden door inkoop, volgens vanouds gebruikelijke wijze; die van Beek gedomicilieerde ouders geboren zijn, en de vader lid van de Gilde zijnde, betalen in eens vier gulden vijftig cents of zes jaren een termijn van vijf en zeventig cents 's Jaars; bovendien twintig cents inschrijfgeld en twintig cents Armengeld, die bij den inkoop moeten betaald worden. Vreemdelingen die Beeksche dochters huwen en in Beek komen te wonen, betalen in eens zes gulden of acht jaren een termijn a vijf en zeventig cents 's Jaars, benevens inschrijvings- en Armengeld zoo is bepaald.

Artikel 6

Vreemdelingen die in Beek in dienst zijn, of anderen die zich niet wensen in het Gilde te kopen, kunnen tot de teering worden toegelaten tegen betaling van 75 Cents eiken teer-dag; vreemdelingen die zich in Beek vestigen, kunnen het lidmaatschap verkrijgen tegen een inleg van vijf en twintig gulden, tevens betalen zij acht Jaren de gewone termijn a vijf en zeventig Cents, met gestelde inschrijvings- en Armengeld.

Artikel 7

Leden die Beek verlaten, hetzij door Huwelijk of anderzinds, en zich elders vestigen, zijn hun lidmaatschap met alle rechten ontzegd. Zij hebben hoegenaamd geen recht op de teering of anderzinds, wat de Gilde betreft, en geen aanspraak op vergoeding of terugbetaling hunner betaalde termijnen. Dus door vertrek zijn alle rechten vervallen. Echter bij terugkoming en zich weer in Beek vestigen kan het Lidmaatschap kosteloos weer aanvaard worden.

Artikel 8

Het terrein hoever de Gilde zich uitstrekt, wordt bepaald en afgescheiden volgens Parochiale scheiding, en wel vanaf de Eltensche grens, de weg de zoogenaamde Eltenscheweg welke langs Bergerbosch loopt, tot den weg achter het huis van Schenning op Loerbeek tot voorheen Boterham, thans Jansen, vervolgens scheidende met Wehlsche en Didamsche grenzen.

Artikel 9

De teering der Gilde geschiedt Jaarlijks in twee namiddagen vanaf twee uur tot zonsondergang. Ingeval de inkomsten der Gilde het toelaten dat om een vrijen prijs kan geschoten worden, moet dat geschieden den eersten teerdag 's voormiddags. Dat moet om twaalf uren zijn afgelopen. Vanaf twaalf uur tot twee

uur blijft het Gildehuis gesloten.

Artikel 10

De kannen en glazen en verdere benodigheden behooren tot de Gilde, dat eertijds door het bestuur werd bezorgd, tegen vergoeding van drie gulden voor kannen en glazen en drie gulden voor bestelling der goederen benoodigd tot de Gildeteering. Door dat verval wordt in dit Artikel bepaald dat voortaan het bestuur wordt toegekend voor bedienen der Gilde-teering en de benoodigde tappers of anderzinds eene vergoeding van tien gulden 's Jaars. Andere werkzaamheden die buiten de Gildeteering door het bestuur moeten worden verricht, worden op eene billijke wijze vergoed.

Artikel 11

Alle Leden der Gilde verbinden zich, alleen door den daad hunner lidmaatschap, zich zonder enig beroep aan een rechtelijk College onvoorwaardelijk te onderwerpen aan dit tegenwoordig Reglement. Alsmede wanneer de ondervinding leert dat er verandering in een/of ander Artikel of bijvoeging in het Reglement noodzakelijk is, zullen die door het bestuur worden voorgedragen op een vergadering waartoe de leden der Gilde worden opgeroepen. Wanneer deze verandering of bijvoeging met meerderheid van stemmen wordt vastgesteld, zullen zij dezelfde kracht bezitten als de overige Artikelen van dit Reglement.

Aldus vastgesteld door een daartoe gehouden vergadering den 24 Oktober 1897.

[Toevoeging van een andere hand:] Tenslotte is nog besloten en vastgesteld dat, wanneer acht a tien leden der Gilde een vergadering wensen belegd te hebben, het bestuur verplicht is de verzochte vergadering te bewerkstelligen.

Vrijwillige Schuttersvereniging "Eendracht St. Jansgilde"

Toon van Dalen schrijft in zijn prachtige boek over de gilden en schutterijen in Bergh: "De schutterij Sint Jan te Beek moet van omtrent 1890 zijn. De juiste oprichtingsdatum is hier niet bekend, maar ze moet gezocht worden in de periode van de ontbinding der "gemeente" bij de verdeling der gronden, toen het gilde op dood spoor dreigde gezet te worden. Die oprichtingsdatum heb ik ontdekt: op de oudste foto die ik hierbij afdruk, kun je op de standaard lezen: "Schutterij De Eendracht Beek 1896". En na een lange speurtocht ben ik er eindelijk in geslaagd een reglement van de schutterij in handen te krijgen. Dit reglement dateert van 1908; de schutterij is dan al u jaar oud en hij krijgt een nieuwe naam.

Klaarblijkelijk vindt er een reorganisatie plaats. De inhoud van het reglement luidt als volgt.

Reglement van de Vrijwillige Schuttersvereniging "Eendracht Sint Jansgilde te Beek gemeente Bergh

Artikel 1

Het doel der Vrijwillige Schuttersvereniging "Eendracht St. Jans Gilde" gevestigd te Beek, gemeente Bergh, opgericht 9 Augustus 1908 voor den tijd van 25 jaren, is oefening in den wapenhandel. Zij tracht dit doel te bereiken langs wettigen weg en wel door:

- a. te Beek oefeningen te houden in 't exerceren en in het hanteren van 't (houten) geweer in den zelfden geest, als dat op de Rekruten school plaats heeft;
  - b. bij feesten om prijzen te schieten; en
  - c. als het gewenst is, deel te nemen aan optochten, om die op te luisteren of om terreinen af te zetten,
- 't Bestuur bepaalt tijd en plaats van de oefeningen en feesten der vereniging.

Hoofdstuk II

Artikel 2

Het aantal leden is onbepaald. Er zijn ereleden en gewone leden. Beiden kunnen wonen te Beek en daar buiten.

Artikel 3

Het lidmaatschap wordt verkregen:

1. Wat de ereleden betreft, door aanbieding door 't bestuur, dat hiertoe heeft besloten.
2. Wat de gewone leden aangaat, na aanmelding bij 't bestuur, door een besluit tot toelating van dit College of door stemming in een algemene vergadering, waartoe 't bestuur besluit. Volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezigen beslist. Om lid te kunnen worden, moet men minstens 16 jaar oud zijn.

Artikel 4

Ieder lid is verplicht de door 't bestuur gestelde reglementen van orde, die van dienst moeten zijn bij schietoefeningen, optochten en feesten nauwgezet op te volgen en de Sectiecommandanten te gehoorzamen. Bovendien moet ieder schutter zorgen voor geweren en andere zaken der vereniging, die hem zijn uitgereikt. Bij beschadiging of verliezen bepaalt 't bestuur het bedrag der schade, die vergoed moet worden.

Artikel 5

Kiek lid wordt op de hoogte gesteld of gehouden van den inhoud van dit reglement doordat hem bij toetreding als lid een exemplaar wordt ter hand gesteld. De reglementen van orde worden op elk der driemaandelijks vergaderingen voorgelezen.

Artikel 6

Men houdt op lid te zijn:

- a. door den dood;
- b. door het indienen van ontslag;
- c. door het verlenen van ontslag op voordracht van 't bestuur door een algemene vergadering, waarvan *fvóór* moeten stemmen;
- d. door het niet betalen der contributie of boete, als de termijn, door 't bestuur te stellen, verstreken is.

Met het ophouden van het lidmaatschap vervalt ook alle aanspraak op enig goed der vereniging.

Artikel 7

Wie in kennelijke staat van dronkenschap verschijnt met het doel, deel te

nemen aan
oefeningen, optochten of feesten, wordt die deelneming ontzegd.
Hoofdstuk III: 't Bestuur

Artikel 8

Het bestuur bestaat uit 12 leden, te weten:

Een voorzitter,
Eén ondervoorzitter,
Een commissaris,
Eén secretaris,
Eén penningmeester, en
zeven gewone bestuursleden.

Bovendien is er een commandant, een bode en zijn er Sectie Commandanten, die door de algemene vergadering bij meerderheid van stemmen worden benoemd en die allen de vergadering moeten bijwonen, als 't Bestuur hen daartoe uitnodigt.

Artikel 9

De bestuursleden worden op een algemene vergadering door de aanwezige leden voor den tijd van 6 jaren gekozen. Het bestuur, dat zich in dezen buiten stemming houdt, vestigt de aandacht der leden op een drietal personen, geschikt om de opengevallen betrekking naar behoren waar te nemen. Meerderheid der stemmen beslist. Om de 2 jaar in de maand Oktober treedt een deel der leden af, den eersten keer 3, den tweeden keer 4 en den derden keer 5, volgens den door het bestuur vast te stellen rooster. De aftredende leden zijn echter dadelijk herkiesbaar.

Artikel 10

De leden van 't bestuur moeten te Beek of te Loerbeek woonachtig zijn.

Artikel 11

De voorzitter treedt in rechtsgedingen, die tot de vereniging in betrekking staan, voor haar als verweerder of als eiser op. Geen rechtsgeding wordt gevoerd dan volgens besluit van 2/3de der verschenen leden op een algemene vergadering, Ier beoordeling daarover bijeengeroepen.

Hoofdstuk IV: Algemene vergaderingen Artikel 12

Jaarlijks hebben er minstens 4 algemene vergaderingen plaats, te weten: in de maanden Mei, Augustus, Oktober en Januari, en verder zoo dikwijls als door 't bestuur nodig wordt geacht.

De Voorzitter, Ondervoorzitter, Commissaris, Secretaris en Penningmeester doen de leden tot de vergaderingen bijeenroepen, minstens 24 uren te voren. De voorzitter leidt de vergaderingen (bestuurs- en algemene); hij handhaaft de orde, doet de nodige voorstellen en geeft den leden de gelegenheid hun mening te zeggen. De leden moeten echter vooraf daartoe verlof vragen. Is de voorzitter niet tegenwoordig op de vergadering, dan treedt in zijn plaats de Ondervoorzitter; bij afwezigheid van ook dezen de Commissaris enz. volgens de volgorde in artikel 8 vermeld. Op de Oktober vergadering doet de Penningmeester rekening en verantwoording van 't beheer der gelden. De vergaderingen worden een kwartier na den bepaalden tijd door den voorzitter geopend.

Artikel 13

Tot het nemen van geldige besluiten wordt een meerderheid van stemmen der aanwezige leden vereist, uitgezonderd de in dit reglement vermelde stemmingen, die t der uitgebrachte stemmen vorderen. Staken de stemmen, dan beslist de voorzitter, die 't laatst zijn stem uitbrengt. Alle stemmingen geschieden met gesloten briefjes.

Hoofdstuk V: Contributie - Boete

Artikel 14

De contributie der leden hangt af van de onkosten die gemaakt worden, doch mag niet gaan

a. Voor ereleden, boven 5 gulden;

h. Voor gewone leden, boven 3 gulden.

Zij moet per kwartaal worden vooruit betaald.

Artikel 15

Leden die verzuimen een oefening mee te maken, worden beboet. Alleen als de afwezige door ziekte verhinderd is te komen, wordt hij van boete vrijgesteld. In twijfelachtige gevallen beslist het bestuur. Op wanordelijkheden tijdens oefeningen, optochten of feesten wordt boete toegepast.

Artikel 16

Vreemdelingen kunnen, tegen betaling van entree door het bestuur te bepalen, toegang tot de feesten krijgen.

Artikel 17

Leden van andere schutterijen, die hun insignes zichtbaar op de borst dragen en niet te Beek of Loerbeek woonachtig zijn, kunnen tegen betaling van de halve entree de feesten bijwonen.

Hoofdstuk VI: Ontbinding

Artikel 18

De ontbinding of opheffing van de vereniging geschiedt in een algemene vergadering door het bestuur uitsluitend tot dat doel belegd, als minstens $\frac{1}{3}$ der aanwezige leden ('t bestuur blijft buiten stemming) er voor is. In genoemde vergadering moeten $\frac{2}{3}$ ^{de} der leden (wederom 't bestuur niet meegerekend) tegenwoordig zijn. In geval er tot ontbinding wordt besloten, bepaalt dezelfde vergadering wat er met de bezittingen der vereniging zal geschieden, met inachtneming van hetgeen bepaald is in artikel 1702 van het Burgerlijk Wetboek. Ook nu beslissen $\frac{2}{3}$ ^{de} der aanwezigen (het bestuur wederom erbuiten gehouden). Tijdens het bestaan der schutterij heeft geen enkel lid recht op enig eigendom der schutterij of kan verdeling er van eisen.

Artikel 19

Tot wijziging dezer statuten kan behoudens Koninklijke goedkeuring worden besloten door de algemene vergadering. De voorstellen daartoe worden den leden minstens 8 dagen te voren medegedeeld en alleen behandeld als minstens $\frac{1}{3}$ der leden aanwezig zijn. De veranderingen worden geacht aangenomen te zijn, als zich minstens $\frac{2}{3}$ ^{de} der uitgebrachte stemmen er voor verklaren.

Aldus vastgesteld te Beek gemeente Bergh 6 Juli 1909.

Het Bestuur: Th.W. Putman, Voorzitter

Jac. Beening, Ondervoorzitter

G.B. Hermsen, Commissaris

R. Putman, Secretaris

R.W. Hendriksen, Penningmeester

J. Fielt, H. Hermsen, G. Heimes, B. Putman, J.A. Putman, J. Buiting, B. de Winkel,

Gewone bestuursleden

Goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 13 September 1909 no 65. Mij bekend, De Minister van Justitie, Namens den Minister, De Secretaris Generaal A.D.W. de Vries.

Klaarblijkelijk krijgt Schutterij De Eendracht - die al in 1896 bestaat - in 1908 een nieuw reglement en ook een nieuwe naam die aansluit bij het

Sint-Jansgilde.

Waarom deze mannen een eigen schutterij oprichten, weet ik niet, maar het is niet moeilijk dit te raden. Ik denk dat de schutterijkoorts die alom is te bespeuren, in 1896 ook in Beek toeslaat. Niet bij het bestuur van het Sint-Jansgilde, maar wel bij een aantal gildebreeders. Want de genoemde bestuursleden van 1908 vindt u alle in de lijst van gildebreeders terug. Maar er is meer:

- 1) Wie lid wil worden van het gilde, moet zich inkopen. En wie niet in de "gildefamilie" van Beek hoort (zoon, kleinzoon, schoonzoon, stiefzoon, man van Beekse), moet daar een bedrag voor betalen dat in de loop van de tijd steeds hoger wordt. Rond 1700 is dat 8 daalder en dat is de hele 18de en 19de eeuw zo gebleven. In 1897 is dat "inleggeld voor vreemden" echter al f. 25,00 en het groeit steeds verder. Op 1-6-1964 wordt het verhoogd tot f. 250,00; op 26-3-1966 tot f. 750,00, "hetgeen dan in overeenstemming wordt met de aandeelwaarde". Die aandeelwaarde per lid wordt vastgesteld door de totale waarde van de bezittingen te delen door het aantal leden. Bij de onrustbarende prijsstijgingen met name van de grond stijgt de inkoopsum van het gilde mee. Op 4-4-1977 wordt die verhoogd naar f. 2000,00. Je wordt bij wijze van spreken "aandeelhouder" van het gilde. -Voor de schutterij betaal je jaarlijks een matige contributie.
- 2) Bovendien kun je alleen maar gilde lid worden, als je in het kerspel Beek (Beek of Loerbeek) woont. Beekse jongens die hun geboortedorp verlaten, horen er niet meer bij en anderen die op een of andere manier binding hebben met Beek of Loerbeek, kunnen geen lid worden van het gilde. De schutterij beperkt zich niet tot inwoners van het kerspel Beek. Als het gildebestuur niet wil (of kan?) "moderniseren", nemen de vier gebreeders Putman het voortouw en zij richten met een stel gelijkgestemde geesten een zelfstandige schutterij op. Het zijn jonge kerels; hun gemiddelde leeftijd ligt beneden de 34 jaar. Binnen de kortste keren groeit het aantal schutters zó sterk dat de belangstelling voor het schuttersfeest met schietwedstrijden in oktober veel groter wordt dan die voor het gildebier met koning schieten rond Sint Jan. Er wordt verhaald dat gilde en schutterij jarenlang als kemphanen tegenover elkaar staan.

De schutterij timmert aan de weg. In hun uniform met witte broek en met hun houten geweer exerceren de manschappen en luisteren zij allerlei feestelijke gebeurtenissen op. Talloze foto's leggen van hun activiteiten getuigenis af. Om niet helemaal naar de achtergrond verdrongen te worden, is er voor het gilde maar één oplossing: de strijdbijl begraven en streven naar een vreedzaam voortbestaan naast de schutterij.

Hoe de verhoudingen in 1953 liggen, blijkt uit twee lijsten die in dat jaar bij de gemeente Bergh worden ingediend om vergunning te krijgen voor de festiviteiten: de "Ledenlijst van de Broederschap Sint-Jansgilde Beek" draagt het stempel "29 mei 1953" en telt 377 leden; de "Ledenlijst Schutterij 'Eendracht' Sint-Jansgilde Beek" draagt het stempel "19 okt 1953" en telt 298 leden. Veel schutters zijn tevens lid van het gilde. Verhouding Gilde en Schutterij Ofschoon Gilde en Schutterij duidelijk twee totaal verschillende organisaties zijn, worden zij in de praktijk op één hoop geveegd en luisterrijk door elkaar gehaspeld. Zelfs door auteurs als Van Dalen en Jolles; ik heb dat al opgemerkt. En natuurlijk ook door de mensen van Beek zelf. Op 1-6-1936 wordt het 500 jarig bestaan gevierd. Niet van het "Sint Jansgilde (dat werkelijk stamt uit de middeleeuwen), maar van "Schutterij en Gilde Sint Jan", terwijl toch die schutterij dan pas 50 jaar bestaat!!!

- Op de standaard die de schutterij ook al op foto's van het 500-jarig bestaan in 1936 voert, prijkt de tekst: "R.K. Schutterij St. Jansgilde Beek

Oggericht 1436".

- En als je bij Frans Raben gildedia's bekijkt of bladert in het album van wijlen voorzitter Tonnie Hermsen, dan zijn op negen van de tien foto's alleen maar leden van de schutterij te zien. De nog jeugdige schutterij overspoelt het eeuwenoude Sint-Jansgilde.

Er zijn natuurlijk veel raakpunten. Wie in 1896 de schutterij oprichten, weet ik niet, maar de mannen van 1908 zijn stuk voor stuk lid van het gilde (ofschoon in het hierboven afgedrukte reglement behalve in de naam met geen woord over het Sint-Jansgilde wordt gerept). Op een later tijdstip wordt zelfs bepaald dat alleen gildeleden in het bestuur van de schutterij gekozen kunnen worden.

Voorts maakt de schutterij gebruik van het gildegebouw, kunnen schutters tegen een gereduceerd tarief deelnemen aan het Pinksterbier en in 1968 wordt bepaald dat gildeleden in het vervolg vrije toegang hebben op de maandag van het schuttersfeest in oktober. Het zit erin dat gilde en schutterij samensmelten, zeker naar buiten: voor het oog van Neerlands volk. Maar onderscheid blijft er. Op 17-4-1967 stelt Tonnie Hermsen zich kandidaat voor het bestuurslidmaatschap, maar "op bepaalde voorwaarden", namelijk: hij wil wel met het Pinksterbier aan de bestuurstaafel zitten, maar niet met de kermis en het schuttersfeest, want die vallen buiten het gilde. Hij is wel lid van het gilde, maar niet van de schutterij en dat zal hij ook nooit worden! Op 9-10-1968 wordt hij bij acclamatie gekozen tot gildemeester en op 17-4-1970 tot voorzitter van het Sint-Jansgilde.

Om discriminatie van schuttersleden het hoofd te bieden wordt op 8-7-1971 bepaald:

- a) alle officieren moeten in Beek wonen;
- b) hoofdbestuur, officierscommissie en commandant moeten gildeleden zijn;
- c) de officieren van de schutterij hebben dezelfde rechten als de gilde-officieren [=gildemeesters], behalve met stemming.

De historische ontwikkelingen krijgen op 27-11-1978 hun beslag, als voor notaris Mr Johannes Petrus Nicolaas Werdmöller te Uidam de nieuwe statuten van "Het Gild of Broederschap van Sint Jan", bij afkorting genaamd "Het Sint-Jansgilde" in een akte worden vastgelegd, die bij besluit van de algemene vergadering van 28-9-1978 zijn vastgesteld. Onder artikel 2 lezen wij;

"De vereniging heeft ten doel:

1. Het in stand houden der goederen, rechten en gebruiken van de vereniging.
2. Het in stand houden van de schutterij.
3. Zij tracht dit doel te bereiken door:
  - a. het houden van het Gildefeest "Pinksterbier";
  - b. het organiseren van de kermissen en schuttersfeesten;
  - c. het exploiteren van het Gildehuis en de overige onroerende goederen;

... "

In hechte verbondenheid gaan gilde en schutterij verder. Schutters en vendeliers krijgen nieuwe uniformen en er wordt een kogelvanger aangeschaft (1981). Het gilde gaat een eigen carnavalsavond organiseren (1982), schuttersfeest wordt gelijktijdig met het pinksterbier gevierd (1985), het schutterscorps wordt uitgebreid met damesschutters (1992) en in de lijst van gildeleden wordt als eerste vrouw Elly Duis opgenomen.